

Kimin ekmeğini yersem, onun şarkısını söylerim.

Alman Atasözü

YAŞLANAN KADINIMIZ BAĞIMSIZLIĞINA NASIL KAVUŞUR?

Yaşlanma: Kadının Değiştirilmesi
Mümkün Olan Yazgısı

How Aging Women can have their Freedom?

Aging: Possibly changeable destiny of women

İsmail TUFAN

Yrd. Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi
Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi

ÖZET

Yaşlanmanın bedensel, ruhsal, zihinsel ve sosyal değişimleri kapsayan farklı boyutlar bulunmaktadır. Bu yüzden yaşlanmanın biyolojik, sosyal, ekonomik, ekolojik ve biyografik bir yazgı olduğu kabul edilir.

Uzun ömürlü insanların, diğerlerinden daha başarılı yaşlandıkları düşünülür ve bütün toplumlarda kadınlar erkeklerden daha fazla yaşar. Oysa başarı ve yaşlanma kavramları birbiriyle bağdaşmayan iki tezat

kavramdır. Eğer uzun ömürlülük başarının bir göstergesi olsaydı, günümüz kadınının erkeklerden daha başarılı bir yaşlanma süreci geçirdiğini tespit eder, karşımızda daha mutlu bir yaşlı kadın kitleleri bulurduk. Ama durum bunun tam tersine işaret etmektedir. Kadınların sosyo-ekonomik durumları onların yaşam kalitelerini belirleyen en önemli faktördür ve kadınların yoksullukla tanışması gençlik yıllarından itibaren başlar. Aşırı fakirlik riski kadına ömür boyu refakat eder. Okulu bitirdikten sonra meslek eğitimi yapmak isteyen genç bayanların, genç erkeklerden çok daha zor şartlar altında meslek eğitimi için bir yer bulabildikleri göze çarpmaktadır. Örneğin Almanya'da meslek eğitimi için başvuru yapanların üçte ikisini kadınlar meydana getirmektedir. Bu yüzden 30 yaşın altında olup, fakirlik yardımı alanların çoğunluğunu kadınlar oluşturmaktadır. Sefalet içindeki kadınların erkeğe olan bağımlılıklarını organize edeceğimize, kadının özgürlüğünü elinden (ç)alan bu sefaleti nasıl önleyebiliriz, asıl bunun cevabını aramız getirmektedir.

Anahtar sözcükler: kadın ve yaşlanma, sosyolojik, biyolojik, ekonomik, ekolojik ve biyografik yaşlanma.

SUMMARY

It is a well known fact that aging has different dimensions such as physical, psychological, mental and social. Therefore, aging is assumed to be a biological, social, economic, ecological and biographical destiny.

It is generally believed that those who have a long life go through the process of aging more successfully and that women live longer than men. But, in fact, success and aging are two concepts that conflict with each other. If a long life was the sign of success, we would find out that today women go through a more successful aging process in comparison to men and there would be a mass of happy old women. But the situation is just the opposite. The socio-economic situation of women is the most important factor determining their quality of life and

women get to knowing poverty in their young ages already. The risk of extreme poverty accompanies women all through their lives. It is a striking fact that young women who wish to get professional education find this possibility under harder conditions than young men in the same situation. In Germany, for example, women make two thirds of those who apply for professional education. Therefore, the majority of those less than thirty years who receive social benefits are women. Therefore, instead of organizing the dependency of women from men, it should be *strived*, to avoid poverty which steals/takes away womens' freedom.

Key Words: aging and women..social, biological,economic,ecological,sociological and biographical aging.

GİRİŞ

Şimdiye kadar erkekler tarafından özgürlük üzerine, koca bir kütüphaneye sığmayacak kadar çok ve kulağımıza müzik kadar hoş gelen, ruhumuzu okşayan güzel sözler söylendi, ama şu dünyada sosyal eşitsizlik kadar insan özgürlüğünü kısıtlayan başka hiçbir şey yoktur. Sosyal eşitsizlik ilkesiyle işleyen bir mekanizma haline getirilen toplumumuzda, kadınlarımız, yaşlısı ve genciyle özgürlüğü en fazla kısıtlanan toplum kesimini oluşturmaktadır. Özgürlük, hiçbir zaman daha büyük hedeflere ulaşmak için gereken bir malzeme haline gelmemelidir, onun kendisi en büyük hedef olarak tayin edilmeli ve özgürlüğü kısıtlananlar bulunduğu müddetçe, bu hedefe ulaşamadığı kabullenilmelidir.

Yaşlanan ve yaşlı kadınlarımızın maruz kaldığı sosyal eşitsizliğin kapsamı daha ne kadar olmalıdır ki, onların durumu bir *sefalet* olarak kabul edilsin? Sosyal devlet adaletinin içinde, kadınının gözden kaçmayan sefaletini yok edebilmek için, temel

hedefi, sosyal eşitsizlikleri gidererek, insanlar arasındaki sosyo-ekonomik ve sosyo-psikolojik mesafeleri daraltmak olan ve böylece eşit hak ve özgürlüklere sahip, birbiriyle aynı platformda "konuşabilen" insanların ortaya çıkmasına zemin hazırlamak isteyen sosyal devletin içeriğindeki boşlukları doldurmadan, yeni düzenlemelere gidilmeden ve onu daha iyi idrak etmeden bunlar başarılmaz.

Kadın-erkek ilişkilerini hala, dün olduğu gibi günümüzde de cinsiyetler arası sosyal dengesizlikler belirlemektedir. Erkeğin toplumda elde ettiği şans ve imkanlar, kadının elde edebildiklerinden farklıdır ve durum daima kadınların aleyhinedir. Kadın hep dezavantajlarla dolu pozisyonlardan hareket etmek suretiyle girişimlerini yapmak zorunda kalır. Bugüne kadar hep erkeğin altında kalan sosyal konumunu, tesadüf prensibiyle açıklayamayacağımız gibi, suçu anatomiye ve hormonlara da atamayız! O, daha ziyade "toplumsal yapılar" (Bröscher, 1999) bağlıdır ve cinsiyet, bir sosyal kategori olarak kadının tüm yaşamını ve yaşlanma sürecini belirleyen en önemli indikatördür. "Erkeksi veya kadınsı görünümdeki bir beden, oğlan veya kızların doktorlar ve ebeveynler tarafından farklı şekilde etiketlenmelerinde, çıkış noktasını oluşturur" (Bildan 1982) ve kadının şu ana kadar bir türlü yakasını bırakmayan sosyal eşitsizliklerle dolu yaşamına damgasını vurur.

Yaşlanan Kadın ve Fakirlik

Endüstrileşmenin başlaması kadının ekonomik durumunda kayda değer bir değişiklik yaratmadı. Yaptığı işlere ve üretimdeki rolüne değer verilmemesi, bunun yanı sıra "bakıma" dayanan evlilik şekli, kadının yaptığı

işlerin değersiz olduğu düşüncesinin toplumda kabul edilişiyle sonuçlandı. Sosyal güvencesi sağlanmayan, sürekli erkeğin ekonomik gücüyle ölçülen kadın, 21.yüzyılda hala toplumun en büyük fakir kesimini meydana getiriyor ve erkeğin boyunduruğu altında yaşıyor.

Toplum ve tarih araştırmacılarının genellikle üstünde durmadığı *kadın fakirliği fenomeni* yeni değildir. Ortaçağda toplumun en büyük fakir kesimini kadınlar meydana getiriyordu. Özellikle dul kadınlar ve onların çocukları! 1866 yılında Victor Böhmert'in verdiği ve 77 şehrin dikkate alındığı fakirlikle ilgili ilk istatistiklerde, sürekli yardım alanların %76,71'ni kadınların meydana getirdiğini görüyoruz. Birleşmiş Milletler Organizasyonu (UNO) tarafından yapılan tespitlere göre maaşlı işlerin ve ev işlerinin üçte ikisini kadınlar yapıyor, ama bundan elde ettikleri kazanç, toplam gelirin sadece onda birine erişebiliyor. Dünya nüfusunun yarısından fazlasını kadınlar meydana getiriyor, fakat mal varlıkları, toplam mal varlığının sadece %1'i civarında kalıyor. Kadının gençlik yıllarında başlayan ve yaşlılığında da devam eden ekonomik bağımlılığının sebepleri üç farklı nedene dayanıyor:

1. Kadınlar, (meslek sahibi olsun veya olmasın) karşılığında herhangi bir maddi ödenek almadığı *ev işlerini* yapıyor. Yeni nesillerin yetişmesi için hem psişik hem de fiziksel birçok bakım görevini de yerine getiriyor. Ayrıca erkeğin çalışmaktan yorgun düşen vücudunu, ertesi güne hazırlamak ve işgücünü yeniden kazanmasını sağlamak için onun bakımını da üstleniyor. Ancak bütün bu *işlerin* karşılığı olarak herhangi bir maddi kazanç elde etmediği için, daima erkeğe bağımlı kalıyor. Buna karşın

çalışan erkeğin ve toplumun, kadının getirdiği bu randımanlara olan bağımlılığı madalyonun öbür yüzünü meydana getiriyor (Lissner ve diğ., 1991).

2. Kadınlar genellikle kalifiyesiz, düşük maaşlı ve işyeri güvencesi olmayan işlerde çalışıyor. Genellikle bir işleri bulunmuyor ve sosyal yardıma muhtaç durumdadır. *Kadın mesleği* olarak kabul edilen meslek gruplarında çalıştırılan kadınların çoğu, kendi varlığını garanti altına alan bir işyeri güvencesine sahip bulunmuyor. Örneğin Kuaförlük, tezgahçılık, doktor yardımcılığı, sekreterlik gibi işlerde çalışan kadınların yasalar tarafından belirlenen maaşı (asgari ücret), onun tek başına bir yaşam sürmesine yetmiyor. Kadınların brüt kazancı, erkeğin brüt kazancının çok altında kalıyor. *Ucuz işgücü* olarak kabul edilen kadının üstlendiği görevler ve yaptığı işler dikkate alındığı zaman, onun ülke ekonomisine, vazgeçilmesi imkansız bir katkı sağladığı görülüyor.

3. Mal varlığı bulunmadığı için toplumun gelişimiyle ilgili her türlü ekonomik ve siyasi karar mekanizması içinde kadının söz hakkı bulunmuyor.

Zayıf ekonomik durumundan ötürü kadın, bağımsız ve kendi yaşamı hakkında kararlarını kendisinin verebileceği bir konuma ulaşamıyor. Kadının bu durumu, onun sadece genç ve orta yaşlarda erkeğe olan bağımlılığını arttırmakla kalmıyor, aynı zamanda yaşlılığında da *fakirliğin sembolü* haline gelmesine yol açıyor.

Kadınların fakirlikle tanışması gençlik yıllarından itibaren başlar ve aşırı fakirlik riski kadına ömür boyu refakat eder. Okulu bitirdikten sonra meslek eğitimi yapmak isteyen genç bayanların, genç erkeklerden çok daha zor

şartlar altında meslek eğitimi için bir yer bulabildikleri göze çarpıyor. Örneğin Almanya'da meslek eğitimi için başvuru yapanların üçte ikisini kadınlar meydana getiriyor. Bu yüzden 30 yaşın altında olup, fakirlik yardımı alanların çoğunluğunu kadınlar oluşturuyor. Sefalet içindeki kadınların erkeğe olan bağımlılıklarını organize edeceğimize, kadının özgürlüğünü elinden (ç)alan bu sefaleti nasıl önleyebiliriz, asıl bunun cevabını aramalıyız. Çünkü fakirlik ve yalnızlık, bugün artık yaşlanmanın en tipik özelliği değildir, ama toplumumuzda gelir düzeyi, konut ve sağlık durumu, kültür ve eğitim gibi daha birçok, insan yaşamını yaşanılır kılan imkanları elde etmede dezavantajlara sahip olan kadınların oranı giderek artmakta ve kadının özgürlüğünü kısıtlarken, diğer taraftan erkeğin boyunduruğu altında yaşlanan kadınlarımızın çoğalmasına yol açmaktadır.

İş piyasalarındaki kriz ve kamu kuruluşlarının aşırı borçlanması, kadının fakirliğini daha da güçlendiriyor. Türkiye'nin sosyal güvenlik sistemi de, Avrupa'nın diğer ülkelerinde olduğu gibi, bireyin çalışmasıyla bağlantılı olarak işliyor. Böyle bir sosyal güvenlik sisteminde kadınlar yeterince gelire ve sosyal güvenceye sahip olmadıkları için, fakirlik, kadınlar arasında en yaygın ve kadının yaşlanma sürecine damgasını vuran en belirgin sosyal fenomen olarak belirginleşiyor. Kadınların aşırı fakirleşme riskine sahip oldukları, eğer kadın yalnız yaşıyorsa, boşanmışsa, dulsa veya çalışmıyorsa iyice su yüzüne çıkıyor.

Fakirliğin, bir hastalık olmamasına rağmen bulaşıcı olduğu bilinir ve kadın, bu bulaşıcı sefaletin daima ilk kurbanlarından biri olmuştur. Kurallarını erkeğin belirlediği toplum yapısının sebep olduğu "kadın sefaleti" i-

çinde, kadına düşen primer rol, ev işlerini yapmak ve çocukları eğitmektir. Buna karşın erkeğe ailenin geçimini sağlama görevi verilmiştir, oysa erkek bu rolünü, özellikle endüstrileşmenin başlamasından sonra günümüzde giderek artan bir şekilde memnuniyetle kadını paylaşıyor. İmkan verildiği ölçüde, bugün artık kadın erkekle birlikte ailenin geçimini sağlıyor.

Unutmayalım ki kısıtlı imkanlar arasında yaşayan insanların ruhu da kısıtlı kalacaktır. İngiliz siyasetçi David Lloyd George (1863-1945) "*Fakirlik, kendi kendini üreten endişe verici bir güce sahiptir. Kurbanlarından birini eline geçirirse, sadece onu değil, aynı zamanda onun ardından gelen nesilleri de esir haline getirir*" demiştir. Bu yüzden kadının objektif ve sübjektif dünyasının kısıtlanmasına göz yumamayız. Bunu yaparsak, geleceğimizi de kısıtlamış oluruz. Eğer her yönüyle hür bir toplum ve hür bireyler yaratmak istiyorsak, çoğunluğu fakir ve erkeğe bağımlı olan kadınlarımıza yardım etmeliyiz, yoksa az sayıdaki zengin ve bağımsız kadını da, kısıtlı bir alana hapseder, onların elinde bir çocuk gibi "*büyüyen adamları*" hiçbir zaman bağımsız kılamayız.

Yaşlanmanın bedensel, ruhsal, zihinsel ve sosyal *değişimleri* kapsayan farklı boyutlarının bulunduğunu biliyoruz. Bu yüzden yaşlanmanın biyolojik, sosyal, ekonomik, ekolojik ve biyografik bir yazgı olduğu kabul edilir.

Uzun bir ömre sahip olan insanların, diğerlerinden daha *başarılı* yaşlandıkları düşünülür ve *bütün* toplumlarda kadınlar erkeklerden daha fazla yaşar. Oysa başarı ve yaşlanma kavramları birbiriyle bağdaşmayan iki tezat kavramdır. Eğer uzun ömürlü-

lük başarının bir göstergesi olsaydı, günümüz kadınının erkeklerden daha başarılı bir yaşlanma süreci geçirdiğini tespit eder, karşımızda daha mutlu bir yaşlı kadın kitlesi bulurduk. Ama durum bunun tam tersine işaret ediyor. Örneğin depresyon, yaşlılıkta en sık rastlanılan ruhsal hastalıklardan biridir ve vakaların %10'u 60 yaşından sonra meydana gelmektedir. Nüfusun %7 ile %18'i, yaşamlarının belli bir döneminde ağır bir depresyon geçirmektedir ve kadınlarda iki kat daha fazla rastlanmaktadır (Wolter-Henseler, 2000)

100 yıl öncesine kadar yaşlı erkek ve kadın sayısı aşağı yukarı aynı düzeydeydi. Ama günümüzün yaşlı toplumlarında (endüstri ülkeleri) 60 yaşın üzerindeki insanların yaklaşık üçte ikisini, 75 yaşın üzerdekilerin dörtte üçünü kadınlar meydana getiriyor (Niederfranke ve diğ., 1999). Yaşlılığın *dişi siması* daha uzunca bir süre değişmeden böylece kalacak. Bu görüntünün ülkemizde belirgin şekilde ortaya henüz çıkmamış olmasının nedenleri üzerinde durmak bu yazının amacını oluşturmamaktadır ki bunlar genel olarak bilinir (Bk.:Tufan 2001), ama bizim toplumumuzda da yaşlılığın *dişi simasının* yakın bir gelecekte ortaya çıkacağı gözden kaçırılır. Buna hazırlıklı olunmalıdır, çünkü yaşlılık bütün toplumlarda aynı zamanda *kadının* bir kaderidir.

Bu yazıda "kader" sözcüğü ilk ve son defa kullanılacaktır. Çünkü *kader*, ülkemizdeki en popüler kelimedir ve genellikle kötü olaylar için kullanılır. Hiç kimse başından geçen iyi bir olayı kader olarak yorumlamaz. Kaçınılmaz, dıştan etki edilemez, önlenemez olarak görülen, insan yaşamına olumsuz etki yapan olayların genel adıdır kader. Yeni Türkçesi

halk dilinde pek tutmadı. *Yazgı* kelimesine rağbet yok denecek kadar az. Çünkü, binlerce yıldır kullanıla kullanıla kafalara kazındı bir kere, söküp atmak kolay değil. Bu yüzden özellikle *yazgıdan* söz edilecektir, kadının *değiştirilebilir* olan yazgısından. Kaderi biz değiştiremedik, ama yeni kuşaklar yazgıyı değiştirebilirler. Özellikle kadınının kötü yazgısını!

İnsan, yaşlanma süreci içinde farklı boyutlarda değişimler gösterir. Bu değişimler birey açısından nitel ve nicel *artışlar* ve *kayıplar* anlamına gelebilir. "*Yetişkinlikte veya yaşam süresi boyunca nelerin değiştiğini insanlara sorduğumuzda, negatif bir »kazanç-kayıp« bilançosunun ön planda olduğunu görüyoruz. Bu konuda normalin üzerinde bir mutabakata varılmıştır ve henüz genç olanlarda bile bu fikir vardır. Ayrıca (...) yaşlılığın genel olarak pek az yönlendirilebildiğine ve kişisel girişimlerle kontrol altına alınamayacağına da inanılır. Özellikle, arzu edilmeyen şeylerin (...) bundan çok az etkiledikleri düşünülüyor*" (Baltes 1996). Bu bilançoğu herkes bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde, yaşamının belli bir döneminde mutlaka yapar. Özellikle orta yaşlarda bir yaşam bilançosu çıkarılır; çünkü bu yaşlarda insanlar, çevresinde meydana gelen, çoğunlukla anne ve babasının ölümünden ötürü, sıranın artık kendisine gelmekte olduğunu idrak eder ve geriye kalan zaman üzerine bir takım düşünceler ve planlar yapmaya çalışır. Orta yaş, yaşlılık sınırının algılandığı yaşam dönemidir.

"*Yaşlılık sınırı*" denilen ve yaşlılığın başlangıcı olarak kabul edilen sınırların, aslında bir anlam ifade etmedikleri, ama buna rağmen etkilerinin çok büyük olduğu görülür. Örneğin iş hayatından ayrılmak, menopoz dö-

nemi, çocukların evden ayrılışı, eşinin ölümü gibi olaylar, bir kadının hayatındaki *kritik anlardır* ve yaşlı kategorisi içinde değerlendirilmesinde güçlü bir rol oynamaktadırlar. Yaşlılığın farklı boyutlarının kadın açısından ne anlam taşıdığına dile getirilmeye çalışıldığı bu yazının hedef grubu, sadece kadınlar değildir, hatta daha ziyade *erkeklerdir!* Çünkü yaşlanmanın tüm boyutlarının *değiştirilebilir* bir yazgı olduğunu, kadınlar kadar erkeklerin de kavraması gerekir. Yaşlanma ve yaşlılığı, basit ve önceden önümüze konulan belirli bir şey olarak kabul etmemeliyiz. Daha ziyade *"Yaşlanmanın, doğasının şekillendirilebilir ve değiştirilebilir olduğunu idrak etmeliyiz"* (Baltes ve Baltes 1992).

Yaşlı kadınların durumu bütün ülkelerde içler acısı bir görünüm sunar, ama genellikle sadece Türk kadınının durumu "çok kötü", buna karşın endüstri ülkelerinde yaşayan yaşlı kadınların "çok iyi" durumda oldukları düşünülür ve onların "çok iyi" olarak tanımlanan durumları, aldıkları aylık maaşlarla ölçülür.

Endüstri ülkelerindeki yaşlı kuşağın maddi birikimlerinin küçümsenmeyecek kadar çok olduğu doğrudur, ama bu maddi birikimdeki dağılımın adil olmadığı genellikle dikkatlerden kaçan önemli bir unsurdur. Örneğin Almanya, Avrupa'nın en zengin ve sosyal hizmet ağı en fazla gelişmiş ülkesi olarak tanınır. Bu ülkede 1000 DM' nin altında emekli maaşı alan yaşlıların %92'si kadındır. Türk Lirası'na çevirip, bu insanların çok fazla maaş aldıkları zannedilmesin. 1000 DM, Almanya'da iki odalı 60-65 metrekarelik bir evin kirasıdır. Bu kadınların %30'u 800 DM' nin altında kalan bir emekli maaşıyla geçinmek zorundadır. 1998 yılında kadınların or-

talama emekli aylığı 816 DM, buna karşın erkeklerin emekli aylıkları 1716 DM'dir (BMFSFJ 1998). Bu yüzden Almanya'nın ciddi dergileri ve gazeteleri, yılda birkaç kere, *köpek mamasıyla* beslenen yaşlı kadınların durumlarından söz eder. Yaşı 60'ın üzerinde olup da fakirlik yardımıyla geçinmek zorunda olan Alman yaşlıların %80'nini kadınlar meydana getirmektedir. Görüldüğü gibi, yaşlılık kadın için bütün ülkelerde kötü bir yazgıdır ve yaşlı kadın, sadece *çirkinliğin* değil, aynı zamanda *fakirliğin başka bir adıdır*.

Periyodik aralıklarla Birleşmiş Milletler Organizasyonu (UNO) *Kadın Konferansları* düzenler. Bütün ülkelerde kadınlara daha fazla haklar tanındığı, bu konferanslardan çıkan önemli bir sonuçtur. Buna karşın kadınların, ekonomik ve sosyal statülerinin daha da gerilediğinin tespit edilmiş olması, bence çok daha önemlidir. Bu ne biçim iş diye düşünülebilir. Bir tarafta kadına tanınan daha iyi haklar, ama diğer tarafta kötüleşen ekonomik ve sosyal koşullar! Görülmektedir ki, hukuk yeterli gelmemekte, hukukun hayata geçirilmesi ve kişinin günlük hayatına ne derece etki edebildiği daha önemli. Günlük yaşamda etkisi olmayan hak ve hukuk, bizim idam yaşamıza benzer. Varlığı ile yokluğu arasında bir anlam taşımamaktadır. Yaşlılığında kadının fakirliğin kucığına düşmesinin temelleri, gençlik yıllarında atılır. Çünkü iş piyasasının çarkları da, cinsiyetler arasındaki hiyerarşik ilişkiye benzeyen bir hiyerarşi prensibine göre döner. Sadece maaşlar değil, aynı zamanda hangi işlerin kadınlar tarafından yapılması gerektiği de önceden bellidir. Bir erkek sekreterlik yapmaz; eğer yaparsa "genel sekreterlik" yapar! Buna karşın son zamanlarda oto tamircili-

ği, otobüs ve kamyon şoförlüğü, marangozculuk gibi tipik erkek mesleği olarak kabul edilen meslek alanlarında, az da olsa kadınlara rastlamak mümkün olmaktadır. Erkekler bunu arzu ettikleri için değil, kadınlar bilinçlendikleri ve meslek gruplarının, cinsiyetlere göre paylaşılmasından bıktıkları için, böyle bir gelişme yaşanmaktadır. Fakat bu kadınlar, erkek meslektaşları tarafından alaya alınmakta veya işyerinde, özellikle cinsel yönden tacizlere katlanmak zorunda kalmaktadırlar. Bu bilinen bir gerçek olduğu için, çok az sayıda kadın, böyle bir cesareti gösterebilmektedir. Almanya'da yapılan bir araştırmaya göre, yarım günlük işlerin % 92' si kadınlar tarafından yapılmaktadır (Lissner, Süßmuth ve Walter 1991). Bunun doğal bir sonucu düşük maaşla çalışmak demektir. Bu tür iş yerleri, işsizlik probleminin ortaya çıkardığı, iflas veya işgücünde rasyonelleşmeye giden şirketlerin sokağa salıverdikleri insanların, başka çareleri kalmadığı için çalışmak zorunda kaldıkları işyerleridir ve her rasyonelleşme girişiminde, ilk önce bundan kadınlar nasibini alır.

Boşanma olaylarının da kadınları fakirleştirdiği tespit edilmiştir. Çok az kadın, boşandıktan sonra, kocasından bir nafaka alma hakkına sahiptir. Almanya'daki oran %29 olarak tespit edilmiştir (Lissner, Süßmuth ve Walter 1991). Bunun yanı sıra iş piyasasının dışına çıktıktan sonra, kadınların tekrar iş piyasasına re-entegrasyonunda büyük zorluklarla karşılaşmaktadır. Kadın ister genç olsun ister orta yaşlı, şirketler kadınlara, ucuz işgücü olmalarına rağmen, pek fazla rağbet etmemektedirler. Genç kadınların her an hamile kalıp, annelik iznine ayrılma olasılıkları bulunduğu için, orta yaşlılara ise, artık "iş bitik" yaşlı gözyle bakıldığı için!

Almanya'da işsizlik yardımı alan kadınların yaklaşık %40'ı aynı zamanda fakirlik yardımı almak zorundadır. Fakirlik, özellikle bu grup içinde yer alan kadınlarda hem sosyal izolasyona hem de ruhsal hastalıklara yol açmaktadır. Depresyon, uykusuzluk, intihar, alkol ve uyuşturucu madde bağımlılığına, aynı zamanda kanser ve tümörlerin yol açtıkları ölümlere, bu kadınlarda daha sık rastlanmaktadır (Lissner, Süßmuth ve Walter 1991). Durumları en kötü olanlar ise çocuk sahibi olup, eşinden boşanmış ve işsiz kalmış olan kadınlardır. Bunlar toplumun dışına itilmiş, yalnızlık ve mutsuzluk içinde bir yaşam mücadelesi vermektedirler. Şimdiye kadar sosyopolitik bir takım önlemler alınmaya çalışıldıysa da, bunlar başarılı sonuçlar vermemiştir. Kadınların fakirliği, aynı zamanda çocuklarının da fakirliği anlamına geldiği için, olay tama manasıyla dehşet verici bir boyut kazanmıştır. Bütün bu olaylar, ülkemizin de gerçekleridir. Aradaki tek fark, kadının durumunun çok daha vahim olmasından ileri gelmektedir. Çünkü ülkemizin sosyal hizmet sistemi, endüstri ülkelerinin sistemlerinin yanında çok ilkel kaldığı gibi, buna bir de sistemin işletilememesi sorunu eklenmektedir. Kıt imkanlardan bile nasıl yararlanacağını bilmeyen milyonlarca kadın ve onların çocukları, ancak bir Üçüncü Dünya Ülkesi'nde görülebilecek koşullar altında yaşamaya ve yaşlanmaya adeta mahkum edilmişlerdir. Türkiye'de bu kadınlara ve çocuklara bir de deprem olaylarında dul ve sakat kalanlar, ama terörün dul bıraktığı ayrı bir kadın grubu daha eklenmektedir. Onların problemlerinin hangi boyutlara ulaştığını, hangi objektif koşulların onlarda hangi sübjektif yaşantılara yol açtığını, bunların o insanların yaşlanmasına hangi olumsuz etkileri

yaptığı ne bilinmekte ne de merak edip araştırılmaktadır.

Cinsiyetler Arası Hiyerarşi

Kadınların erkeğe olan bağımlılığı, cinsiyetler arasındaki hiyerarşik ilişkilerin bir ifadesi olarak da görülebilir. İnsanlar sosyal varlıklar olduklarından, yaşamları daima çeşitli bağımlılıklar tarafından belirlenir. Özellikle çocuklar başkalarının bakımı ve korumasına muhtaçtırlar. Ama hiyerarşik cinsiyet ilişkileri içinde, bireylerin birbirine gereksinim duymaları, bir *mertebe düzeni* olarak görülür ve kadın daima erkeğin altında yer alır.

Şu ana kadar tarihsel, maddi ve psikososyal değişim süreci içinde cereyan eden bu bağımlılık, kadının sosyal ve özel yaşamının her boyunda kendisini hissettirmeye devam etmektedir. Antikçağdan bu yana Batı dünyasının siyasi felsefesi tarafından bir *"doğa yasası"* olarak kabul ettirilmiş (Benhabib ve Nicholson 1987) ve hukuksal yönden garanti altına alınmıştır (Gerhard 1978). Geleneksel *erkek Tanrı* görüntüsü (God Father: Gott Vater: Allah Baba), kadının erkeğe bağımlı bir varlık olduğu düşüncesinin ruhumuzun derinliklerine kadar işlemesine ve tasavvurlarımızda hakimiyeti ele geçirmesine yardımcı olmuştur. Durum böyle olunca elbette bağımlılık, kadının piyango bileğine vurur ve *iktidar*, sadece sakallıların olduğu yerde vardır.

Demokrasiyle idare edilen bütün ülkelerin anayasalarında kadının erkekle *eşit* olduğu yazmaktadır. Kadın ile erkek arasında hak ve hukuk yönünden fark olmadığı belirtilmektedir Buna rağmen özellikle yetmişli ve seksenli yıllarda yapılan araştırmalar, kadının yaşamını hala bağımlılıkların belirlediğini ortaya koymuştur.

Kadın, kendisini bir köle durumuna sokan, bu bağımlılık ilişkileri içinde *yaşanan* bir varlıktır.

Özgür kadın hareketi içinde sevilmeyen kavramların başında *iktidar* sözcüğü gelir. Kadınların birçoğu *iktidar* ve *güç* kavramlarıyla *erkeksi* şeyleri bağdaştırmaktadır. Bu yüzden bu iki kavramın negatif bir çağrışım yaptığı düşünülür ve kadının doğası ve hedefleriyle bağdaşmadıklarına inanılır. Sevgi, aşk ve duygu ile herhangi bir ilişkisi olmayan bu sözcüklerin, bazı kadınlara göre sözlüklerden silinmesinde hiçbir sakınca yoktur. Erkek ve kadın ilişkileri, hala bir iktidar ilişkisidir! Birey ve toplum olarak, bu ilişkiyi bir partnerlik ilişkisine çevirebilmenin yolları aranmalı ve bu yönde ciddi adımlar atılmalıdır.

Max Weber, iktidar kavramını *"bireyin kendi isteklerini, bunlara karşı çikılmasına rağmen kabul ettirmesi için sosyal ilişkiler içinde elde ettiği her türlü fırsatı değerlendirmesi"* olarak tanımlar (Lissner, Süßmuth ve Walter 1991). Weber'in bu klasik tanımını, bireyin veya grubun fiziksel veya psikik özelliklerine dayanır ve iktidarı ele geçirmek, korumak veya çoğaltmak maksadıyla hareket eden birey veya grubun *"gizli veya açık şiddet ve zor kullanma"* (Lissner, Süßmuth ve Walter 1991) eğilimi göstermesine zemin hazırlar. "Tertip" kavramıyla gerekçelendirilen ve gerekirse kural ve yasaların korunması ve uygulanmasını sağlamak maksadıyla şiddet uygulaması *yasalarla* garanti altına alınmış olan hükümlerle farklı olarak, iktidar ilk etapta "tertiplenmiş" bir şey değildir, daha ziyade üzerlerinde uygulanacak olanların daima legitimasyonuna ve rızasına bağlıdır (Lissner, Süßmuth ve Walter 1991). Her ne kadar iktidar, hükümlerle yan yana yürüse de,

buna rağmen onunla mutlaka bir bağlantısı olması gerekmez. Ayrıca hüküm sürmeyenlerin de bir iktidarı olabilir, ama iktidarlarının nereden kaynaklandığını ve bunun hangi gerekçelere dayandırıldığını bilmek gerekir. Diğer taraftan *iktidar gücü* her zaman bilinçli olarak algılanmaz. Özellikle sosyal yapı ve sosyal değerlerin içinde yer ederek bir *alışkanlık* haline gelmişse!

Kadın erkek ilişkisi içinde bütün bunlar ne anlama gelmektedir? Kadınlar, toplumda çoğunluğu ellerinde tutmakta, fakat bu öyle bir çoğunluk ki, iktidar gücü bulunmamaktadır. Siyasi iktidar, kadın ve erkeğin yasalar karşısında eşit olduklarını söylese bile, hala babaerkil yapısını koruyan toplumumuzda, kadınlar erkeğin konumunun daima altında yer almaktadır. Toplumun "kilit" noktalarında oturanların neredeyse tamamının erkek olması, bunun bariz bir göstergesidir. Karar mekanizması ve karar verme yetkisine sahip pozisyonların geneli erkeğin elinde bulunur. Bu durum ekonomide, bilimde, medyada, finans sektöründe, idari işlerde, cami, kilise ve sinagoglarda ve siyasette çok açık bir şekilde gözlemlenebilir.

Ayrıca bunun da ötesinde, erkeklerin iktidarı elde ettüklerini, meslek ve iş hayatının kadınlar açısından yarattığı dezavantajlara bakılarak da tespit edilebilir. Örneğin işsizlik sayılarından, kadın ve erkeğe ödenen maaşlardaki eşitsizlikten vs., bu görülebilir. Ancak iktidarın erkeğin elinde bulunduğu daha zor tespit edilebilen alanlar da vardır. Örneğin kadının duygu ve düşüncelerini kontrol altına alan ve üzerinde baskı kuran kültürel ve sosyal normların erkeğe tanıdığı iktidar ile yasaların belirlediği kadın erkek eşitliği arasında bir ilişki yoktur. Erkeğin bilinen bu, *gizli iktidarı*,

kadının yaşlanma sürecine olumsuz bir etki yapmaktadır. Kadının kendisini yaratmasına engel olan bu erkeksi iktidar gücünün, toplumu da engelleyici bir tarafının bulunduğu kesindir.

Cinsiyetler arasındaki, kadını ezen hiyerarşinin, yasalarla ortadan kaldırılması mümkün olamayacağı, iyi niyete rağmen, yaşamın akışını belirleyen sosyokültürel unsurların değişmesine yol açmayan böyle yasaların getirdiği eşitlik, kadını bağımsızlığına kavuşturmak için gerekli, ama kafi değildir. İşte yeni çıkarılan Medeni Kanun: Hani şu erkekle kadının boşanmasını da yeniden düzenleyen, kadına yeni hukuksal haklar tanıyan, üzerine haftalarca tartışılan, bir daha adı anılmayan, bazı erkeklerin engellemeye çalıştıkları yasa! Ne oldu, kadının durumunda olumlu bir gelişme veya değişme meydana geldi mi? Şimdi kadınlarımız daha mı az dayak yemeye başladı? Ekonomik yönden daha mı fazla haklar elde edildi? Ortaya daha özgür bir Türk kadını çıktı mı?

Kadını erkeğin hükümranlığından kurtarmak için, kadınlarımızın toplum nezdinde erkekle denk bir partner olarak algılanmasını sağlayacak olan, günlük yaşamda iz bırakacak ve kadına güven verecek olan başka girişimler yapılması şarttır. Yasalara yeni maddeler yazılırken, beyinlerdeki taşlaşmış düşüncelerin silinmesini sağlayacak çeşitli girişimlerde de bulunulmalıdır. Aile eğitiminden başlayarak okul eğitimine kadar her alanda, yeni nesillere erkek ve kadının eşit olduğunu öğretmek, kadını ezen gelenekleri ortadan kaldırmak bir zorunluluktur. Uzun bir sürecin henüz daha başlangıcında bulunduğumuz çok açıktır. Derin bir nefesle ciğerlerimizi havayla doldurup, uzun bir ma-

ratona hazırlıklı olmak zorundayız, ki bizden sonraki kuşaklarımızın kadınları, bu ülkeye sadece yemek pişirip ütü yapmasınlar; siyaset, ekonomi ve bilim alanlarında ülkeye ve topluma faydalı olan, erkekle birlikte yan yana ve eşit konumdaki insanlar olarak, daha başarılı bir yaşlanma süreci geçirsinler.

Yaşlanan Kadın ve Şiddet

Şiddet, ülkemizde de kadının en çok maruz kaldığı, onun bağımsızlığını kısıtlayan, onu erkeğin bir kölesi haline getiren, toplumsal bir olgudur. Şiddetin ne olduğunu Klie (1994) şöyle tanımlıyor: "... sistematik ve bir kereye mahsus olmayan, kişinin kendisini hissedişine belirgin bir şekilde negatif etki yapan girişim veya ihmallerdir. Bir kerelik girişim ve ihmallerin, şiddet kavramı altında toplanması için, bunlara maruz kalan kişide kalıcı sonuçlar doğurması gerekir".

Cinsiyet hiyerarşisi içinde kadının ve özellikle "ev kadınlarının" erkek "besleyicilerine" olan bağımlılıkları bariz bir şekile görülür. Buna karşın erkeğin kadına olan bağımlılığı, özellikle ruhsal ve fiziksel ihtiyaçlarının giderilmesinde kadının getirdiği randımana olan bağımlılığı göze batmaz. Kısa bir süre öncesine kadar ev işleri, bir meslek olarak kabul edilmiyordu, çünkü bu işler için kadına ne bir ödenek yapılırdı ne de kadının bu işler için özel bir eğitimden geçmesi gerekir. Her ne kadar ev işlerinin (şimdilik) iktisadi önemi vurgulanmasa da ve bu yüzden kadınlar açısından yeni sosyal haklar elde edilmemiş olsa da, kadın erkek eşitliğinin tartışmaya açılmasından sonra, ev işleri örneğin Almanya'da bir meslek olarak kabullenildi. Türkiye'de bundan söz eden olmasa bile, ülke-

mizde "21 milyon evli kadın bulunuyor ve bunların %58'i dayak yiyerek" (Kanal D Haber, 27.2.2002) bu mesleğini icra ediyor. Kadına, yaptığı iş karşılığında sopa ve yumrukla teşekkür ediliyor!

Diğer taraftan dayak altında yaşanan kadının çocukları da, bu dayacağı görerek büyümektedir. Erkek çocuklar kadına dayak atılabileceğini, kız çocuklar ise kendi geleceklerinin nasıl olacağını, aile ortamında öğrenmektedir. "Çevre tarafından cinsiyet kategorilerinin, sosyal dünyanın organizasyonunda temel kategori olarak güçlü şekilde vurgulanması, çocukları da muhakkak, kendi tecrübe dünyalarını bu kategori içinde sıralamaya ve buna bağlı olarak kültürel basmakalıp tipler edinmelere sürüklemektedir" (Parsons 1978). Bir gün ev işleri için kadınlara maaş bağlanırsa, ki bazı ülkelerde bunun pek uzakta değildir, bu durum kadına dayak atan erkekleri nasıl etkiler onu şimdiden tahmin etmek zor. Ama böyle bir gelişme, genel olarak kadına bazı özgürlükleri ele geçirmesi için iyi bir fırsat olacaktır. Hiç olmazsa, ekonomik yönden bazı imkanlara kavuşacak ve gerekirse, dayakçı kocaya "eyvallahı" olmayacaktır.

Bağımlılıkların çözülmesinde ekonomik özgürlük gerekli bir koşuldur, ama kadını psikolojik özgürlüğüne kavuşturmada yetersiz kalır. Meslek yaşamında başarılı olan kadınların çoğunluğu özel yaşamlarında erkekle eşit bir partnerlik ilişkisi kuramamakta ve bilinçaltındaki bağımlılıktan kurtulamayıp, kendi konumlarını erkeğin altında kabul etmektedirler (Gambaroff 1977). İş hayatında elde ettikleri başarılarla rağmen, kadınların birçoğu, kendi randımanının büyüklüğünden emin değildirler. Daha ziyade kronik bir beceriksizliğe sahip

olduklarına inanmakta ve yaptıkları işin başkalarının tasdik edilmesini beklemektedirler. Dowling (1984) bunu "*Cinderella Kompleksi*" biçiminde tanımlamakta ve bu kavramla kadındaki, su yüzüne çıkmayan, *gizli* bir bağımsızlık korkusunun bulunduğunu belirtmektedir. Erkeğe olan bağımlılık o kadar üst düzeye ulaşmış durumdadır ki, her gün *dayak* yemesine ve sırf bu yüzden evi terk ederek, kadın evlerinden birine sığınmasına rağmen, kadınların birçoğu tekrar eşlerine geri dönmektedir (Brückner 1983).

Sadece biz de değil, uygar(!) Avrupa'da her yıl binlerce kadın ve çocuk, erkeğin dayacağına maruz kalmaktadır. Televizyonlarda *dayak yiyen erkekler* neşredildiğinden beri, kadınların da şiddete yatkın olduklarına hayret ediyoruz. Hayretimizin bir nedeni, kadından böyle bir şey beklemediğimiz içindir, diğer nedeni ise şiddetin *erkeğe özgü* olduğunu kabul etmemizden ötürüdür.

Erkeklerin kadınlara (eşlerine, kız arkadaşlarına veya bir başka kadına) karşı uyguladıkları şiddetin çok çeşitli türleri arasında dayak, cinsel taciz ve ırza geçme ilk sırada gelmektedir. Kız çocuklarının ailede, akrabalar tarafından, komşular tarafından veya bir yabancı tarafından cinsel suiistimale uğraması; meslek eğitimi gören kızlara ve çalışan kadınlara cinsel taciz yapılmasına göz yumulması, sözlü cinsel imalarla göz korkutmacalar, işyerinde veya sokakta kadına karşı kaba saba davranışlar ve elle tacizler, pornografik yayıncılık ve reklamcılıklarla mazoşist, seks kölesi ve aşağılayıcı kadın görüntülerinin toplum içinde yaygın hale getirilmesi gibi daha birçok şiddet türü ile kadın *sindirilmektedir*. Bu yüzden erkeklerin "*cinsel veya başka bir şiddetine*

maruz kalma korkusu, kadının yaşamına damgasını vuran bir elementtir" (Lissner, Süßmuth ve Walter 1991).

Kıskançlık, pişirilen yemeği beğenmeme, söylenen ufak bir söz, terk edilme korkusu gibi faktörler kadına "*sistematik*" bir şekilde şiddet uygulamalarına yol açabilmektedir. Şiddetin ardında sosyolojik ve kültürel nedenler olabilir. Özellikle kadına karşı erkeğin kendisini üstün görmesi ve toplumun onu bu konuma oturtması, bunun erkek üzerinde yarattığı baskı, ama aynı zamanda ekonomik ve meslek yaşamındaki güncel durum, diğer taraftan toplumun erkeğin her türlü koşul altında kendisini kabul ettirmesi gerektiği düşüncesi (ekmeğini taştan çıkarma) gibi bir dizi sosyokültürel faktör, kadının şiddete maruz kalmasına yol açmaktadır.

"*Bakın!*" diye sesleniyor Friedrich von Schiller (1759-1805) "*Homer'in güneşi! Bize de gülümsüyor*" ve bütün Avrupalılar gibi, o da eski Yunan kültürünün torunu olmakla övünüyor. Yunan felsefesinde *güzellik*, *hakikat* ve *iyilik*, metafiziksel fikir dünyasının doruk noktasına yerleştirilmiştir. En azından böyle olduğu iddia edilir. Bu felsefenin kurucuları erkeklerdir ve onların bugünkü *genetik kalıntıları*, acaba kadına hangi gözle bakıyorlar? Fantezilerde veya realitede kadının cinselliği, büyük ölçüde erkeğin *aktif*, buna karşın kadının *pasif* oluşuyla bağlantılıdır. Yaşlı erkeklerin pratikte olmasa da fantezilerinde erotizme duydukları arzu ve ilgi, *mavi hap Viagra* sayesinde bir hayli kamçılandı. Hayalindeki gücüne kavuşmak için bazı kurbanlar dahi verildi. Bütün bunların ardında, erkeğin kendisini (yaşlılığında da) cinsellik alanında kadına karşı üstün görmeye devam etmesi yatar.

Yaşları 14 ile 60 arasında ve hatta üzerinde olan erkeklere "Kadınlarda en çok değer verdiğiniz özellik hangisidir?" diye soruldu. Bütün hepsi kadındaki "cinsel çekiciliğin" en çok değer verdikleri özellik olduğunu söyledi. Açıkçası ben, gerontolojik bir tezatlıkla karşı karşıya olduğuma neredeyse inanabilirim. Çünkü kalkmışız, kuşaklar arası anlaşmazlıktan söz ediyoruz (!) Ama konu "kadın" olunca, akan sular duruyor. Görülüyor ki bu konuda torun ile dede arasında herhangi bir nesil sorunu yaşanmıyor. Yaşı 14 olan bir oğlan çocuğu da, 70 yaşındaki bir adam da, kadına bakarken, onun manevi güzelliğine değil, kalça ve göğüs ölçülerine dikkat ediyor (Noelle-Neumann ve Piel).

Kadınların sadece bir seks objesi olarak kabul edildiği bir kültürde, yaşlı kadının durumu ne olabilir? Bu soru bana İsviçreli yazar Max Frisch'in (1911-1991) sorduğu başka bir soruyu anımsatmaktadır: "Bir sürü entelektüel bir araya gelince, acaba neden kaçınılmaz bir komikliğe sahiptirler?" Olay gerçekten komik; çünkü toplumu yönlendiren bütün görüşler fabrikada, tarlada, çarşı ve pazardaki adamların kafalarından çıkmadı. Onu yaratanlar, her çağda toplumun entelektüelleri oldu. Yaşı kaç olursa olsun bir erkek, kadına bakarken, onu sadece dış hatlarıyla algılamayı daha yeni öğrenmedi. Binlerce yıllık bir birikimin eseridir bu. Nitekim eski bir İrlanda atasözüne göre "Kadını anlamakta zorlanan üç tür erkek vardır: Gençler, yaşlılar ve orta yaşlılar."

İşte size biri bilimden diğeri sanattan iki entelektüel örnek: Sigmund Freud, psikanalizin babası, erkek çocuğunda Ödipus Kompleksi adını verdiği olayda eski Yunan mitolojisinden fayda-

landı ve çocuğun gelişimiyle ilgili teorisini ortaya attı. Kız çocuğunun gelişimini ise *Penis Kıskaçlığı* olarak yorumladı (Tufan 2002a). Dünya entelektüellerinin çok sevdikleri ve takdir ettikleri Amerikalı film sanatçısı Woody Allen, eğer bu kadar tanınmamış ve ekonomik gücü bu kadar yüksek bir adam olmasaydı, o görünümüyle hayatında bir kadın bulabilir miydi, orasını kadınlara sormak gerekir, ama bu adam "Kadınlar ocak başına yaraşır ve ocak, yatak arasında olmalıdır" diyerek, bazı entelektüel beyinlerin içindeki kadın resmini bir cümleyle özetleyiverdi. Galiba Max Frisch haksız değil, erkek entelektüeller *sürü* halinde bir araya gelince, onların *animal* arzularından kaynaklanan bir takım komiklikler ortaya çıkabiliyor. Ancak erkeğin bu komiklikleri, kadınlar için bir trajedi haline dönüşüyor.

Kadının Değiştirilebilir Yazgısı

Erkeklerin belirlediği koşullar altında yaşlanan kadınlar, yaşlanırken erkekten daha fazla ve daha büyük sorunlar yaşıyor. Önceden programlanmış olan bir sürecin ortaya çıktığı bir durumdan başka bir şey değildir bu. Kadının kötü yazgısı haline gelen programın değiştirilmesi mümkündür, eğer bunu kadınlar kadar, erkekler de arzu ederlerse. Çünkü "kadının durumunu, daima erkeğin durumuyla birlikte görmek gerekir" (Lehr 1987). Erkek kendi durumunu idrak etmedikçe, kadının durumunu anlaması ve bağımsızlık yolunu engellerden arındırmaya yardımcı olması kolay kolay gerçekleşmeyecektir.

Bir insanın kaç yaşından itibaren yaşlı sınıfına girdiğini belirlemek aslında mümkün değildir. Kimin yaşlı kimin genç olduğunu, kişinin doğum

tarihi değil, kendisinin ve çevresinin olaya bakış açısı belirler. Yaşlanma, ana rahminde başlayan, ölüncüye kadar devam eden bir süreçtir, ama normal hayatta yaşlanma bu şekilde tanımlanmaz. Sadece bilim çevrelerinde kabul gören bu yaşlanma tanımı, halk arasında bilinmez veya bu şekilde kabul edilmez. Orada başka kurallar vardır, onları hiçbir yerde okuyamazsınız. Fakat bu kurallar, yaşlılığın bilimsel tanımından çok daha etkin ve kadın açısından çok daha acımasızdır.

Betty Friedan (1997), bunun ne demek olduğunu 60ncı yaş gününde daha iyi farkına vardığını şu sözlerle ifade ediyor: *"Altmışınıcı yaş günümde benim için sürpriz bir doğum günü partisi organize eden arkadaşlarımı teker teker öldürebilirdim. Hazırladıkları sandviçler, birer düşman gibiydiler. Altmışıma bastığımı bütün kamuoyuna duyurmak istiyorlardı. Sanki artık yarıştan ayrılmam ve yaşamla vedalaşmam gerektiğini bildiriyorlardı. Her yönden: Mesleki, siyasi, şahsi, seksüel. Onlar elli, kırk, otuz yaşlarıyla beni başka bir kategoriye itiyorlardı. Hatta kendi çocuklarım bile (bütün sevgilerine rağmen), bu işkenceye katılıyor gibiydiler."* Oysa psikoloji ve sosyal bilim alanlarında dünyaca üne sahip olan bu kadın, kırk yaşlarının sonlarına yaklaştığı dönemlerde yazdığı ve Bestseller olan *"Dişilik Çılgınlığı"* adlı eserinde, kadın erkek eşitliği akımını anlatmakta ve bu akımın kendisine yeni bir geleceğin kapılarını araladığına inanmakta, içi, büyük bir enerji ve sevinçle dolarken, kendini dünyaya yeniden gelmiş gibi hissettiğini söylemektedir. O zamanlar *"yaşlanmakta olduğum beni hiç ilgilendirmiyordu, yaşlılığa kafa yormayı bile gerekli bulmuyordum"* diyerek, bunun bir ka-

dın için çok önemli bir *hata* olduğunu itiraf etmektedir.

"Dişilik çılgınlığı" kavramından Betty Friedan'ın (1997) anladığı şey, kadının erkekler tarafından sadece seksüel ilişki ve biyolojik rolü olan annelikle tanımlanmasıdır. Almanya'da 1990 yılında 10806 çocuk, 40 yaşın üzerindeki kadınlar tarafından dünyaya getirildi ve 563 çocuğun annesi 45 yaşın üzerindeydi. 1988 yılı rakamlarına göre 40 yaşın üzerinde anne olan kadınlarda %12'lik, 45 yaşın üzerinde anne olanların oranında ise %10'luk bir artış meydana gelmiştir. *Yaşlı anneler*, ilk defa günümüzde görülen bir olay değildir, ama yeni olan bir şey vardır: Artık kadın bu yaştan sonra anne olup olmaya-acağına (nihayet) kendisi karar vermektedir (Richter 1998).

Hiç olmazsa bu kadarcık bir bağımsızlık elde edebilen kadının anneliği, farklı kültürler ve farklı çağlarda, farklı biçimlerde yorumlanmıştır. Hamileliğin nasıl meydana geldiğinin bilinmediği dönemlerde, kadın, çocukların dünyaya gelmesindeki tek neden olarak kabul edilirdi. Bu yüzden annelik, bir nevi *yaratıcılıkla* eş anlama gelirdi. Anaerkil toplumların temelini oluşturan bu düşüncenin uzantısı olarak günümüzde de annelik, hala ayrı bir öneme sahiptir ve toplumda kadının değerini artırır. Çünkü anne olabilen bir kadın, toplumun gözünde üretkendir ve erkeğin gözünde çekiciliğini (hala) korumaktadır. Annelerin yaşına bakılmaz. Ciltteki kırışıklıklar bir anda *"sevecen"* ve saçlardaki aklar *"ilginç"* olarak nitelendirilir. Annelik, kadına aynı zamanda gençlik aşılar ve kadının hayatına *anlam* kazandırdığı kabul edilir. O hala *"arzulanımlar ve arzulanımlar"* (Richter 1998) grubu içinde olan biri olarak görülür. Şimdilik yaşı

önemli değildir. Buna karşın *büyükanne* olmak, kadını bütün bunların dışına iter. Kırk yaşları civarında anne olan kadınlara *harika, mükemmel* ve *cesur* gibi kavramlarla övgüler yağdırılırken, kırk yaşında torun sahibi olan bir kadına, üretkenliğini ve çekiciliğini yitirmiş biri olarak bakılır. *Genç* büyükannelerin tamamen "*kuruduklarına*" (Richter 1998) ve doğurganlıklarını yitirdiklerine inanıldığı için, artık çekiciliklerini de kaybetmişlerdir. Ne yazık ki buna erkekler kadar, kadınlar da inanmaktadır!

Ama kadınlar dünyaya sadece çocuğuna anne ve erkeğe eş olmak için gelmemektedir. Yaşamdan olan beklentileri bir erkeğin beklentilerinden daha farklı olmamasına rağmen, kendisini yaratma şansı çok kısıtlı olan kadın, hala annelikle avutulmakta ya da kendisini bununla avutmaktadır. Nasıl ki bir erkek hem baba olabiliyor hem de kariyer yapabiliyorsa, kadın da hem anne olabilir hem de kariyer yapabilir. Ama "*Benim kuşağım*" diyor Friedan (1997) "*her türlü mesleki azmi bir kenara bırakmış, buna karşın dünyaya üç-dört çocuk getirmeyi kafaya koymuştu. Erkekler İkinci Dünya Savaşı'ndan eve geri dönüp, işleri üstlenince*" tabii ki geriye, ev kadını ve anne olmaktan başka bir iş kalmıyordu "*Genç kadınlarda, dişilik çılgınlığının izin vermediği ambisyonlar, genellikle hiç gelişmemişti. Daha ziyade eşlerinin mühendislik ve hukuk öğrenimlerini mümkün kılabilmek için, onlar kendi meslek eğitimlerini bir kenara bırakmışlardı.*" Bu kadınlar şimdi yaşlandı. Bir yaşlıevini ziyaret eden herkes orada kadın sayısının erkeklerden daha fazla olduğunu bilir. Bir zamanlar bu kadınların peşinde koşan erkeklerin çoğu, bu dünyadan göçüp gitti ve

arkalarında yaşlı, yalnız ve mutsuz dullar bıraktı.

Endüstri ülkelerinin sokaklarında toplu halde ağır adımlarla yürüyen yaşlı kadınlara rastlamak bir istisna değildir. Sevgilisiyle olan randevuya yetişmek için onların arasından hızlı adımlarla geçen bazı genç erkeklerin, bu kadınlara kötü kötü bakışlarına şahit olmak da ender rastlanılan bir durum değildir. Metroda karşılaşılan ve artık kimsenin yadırgamadığı başka bir olay, seksen yaşındaki bir ninenin, yaşlılara özel olarak ayrılan koltuğa oturabilmek için, orayı daha önce kapan ve yaşlı kadını görmemek için kafasını gazetesine gömen gence, oradan kalkması için, önce devletin yaşlılara verdiği *özel kartı* göstermesi gerekir. Yaşlılar arasında kadınların erkeklerden daha fazla olduklarını anlayabilmek için etrafımızda gözle görünür örnekler olmasına rağmen, istatistiksel verilere bakıldığında, yaşlı kadınların gerçekten yaşlı erkeklerden daha fazla oldukları açıkça görülebilir.

Almanya'da 1995 yılında 65 yaş ve üzerinde 8,2 Milyon kadın, buna karşın sadece 4,2 Milyon erkek yaşıyordu. 1950 yılında 90 yaşın üzerinde 20.000 insan vardı, 1993 yılında bu rakam sadece Almanya'da 339.000'e ulaştı. Bunların %70'ini kadınlar meydana getirmekteydi. "*Yaşlı kuşak arasında kadın oranının yüksekliği, aynı zamanda iki tane dünya savaşının yarattığı bir sonuçtur. Yaşlılığın giderek feministleşmesi, diğer taraftan uzayan yaşam süresiyle de bağlantılıdır. 1994 yılında ortalama yaşam süresi kadınlarda 79, erkeklerde 73 yıldır. Artık eşleri hayatta olmadığı için, bu kadınların yaklaşık % 85'i tek başlarına yaşarlar*" (BMFSFJ 1998). Erkeğin gözünde cinsel çekiciliklerini çoktan yitirmiş olan bu kadınların,

topluma genç evlatlar yetiştirdikleri çok çabuk unutulur. Bir zamanlar erkeklerin, onları elde etmek için birbiriyle yarış ettikleri, ilgilerini çekmek için hediyeler ve çiçekler satın aldıkları akla getirilmez. "Kadın" etiketiyle beşiğe konan her çocuğun, değiştirilebilir yazgısı aşağı yukarı böyledir. Hangi işlerde çalışacağı, kariyerinde çıkacağı basamakların sayısı, sokakta, çarşıda, pazarda erkek gözlerinin daima üzerinde olacağı ve sonunda yalnız ve yaşlı biri olarak öleceği, bugünkü toplumun temel özelliği haline gelmiştir.

Gelecekte kadına başka gözle bakılıp bakılmayacağını şimdiden tahmin etmek bir hayli zordur. Belki çalışma hayatı içinde yaşlı kadın sayısı artıkça, belli bir değişimin meydana gelmesi mümkün olabilir. Kadınların iş hayatı içinde dışlandıkları gözden kaçmamaktadır. Hukuksal yönden erkekle eşit bir seviyede olmalarına ve kalifiyeli kadınların sayısı giderek artmasına rağmen, iş piyasasının cinsiyet hiyerarşisine göre paylaşımı, gerçek anlamda eşitliğin ortaya çıkmasına büyük bir engel teşkil etmektedir. İş piyasasındaki duruma baktığımız zaman kadınların daha zor koşullar altında çalıştıkları, pozisyonlarının daha alt kademelerde yoğunlaştığı, daha az ücretle çalıştırıldıkları çok bariz bir şekilde görülmektedir. Önemli olan unsurun, kadının hakları olmadığı, daha ziyade erkeğin bundan elde edeceği çıkarın ne olacağı, kadının iş piyasasındaki statüsünü belirlemektedir.

Kadın hakları savunucuları, kadının yaşlanma sürecine olumsuz yönde etki eden iş piyasasındaki bu durumu *şiddet* ve *seksizim* kavramlarıyla özetlemektedir. Yani cinsiyetinden ötürü kadının baskı altında ve dezavantajlara sahip olduğu ifade edil-

mektedir. Kadının mesleğine değil, yaşına ve güzelliğine göre iş veren bir toplum yerine, kadının kalifiyesine göre iş veren bir toplum geçerse, iş hayatının dizginlerini elinde tutan erkekler, acaba bundan nasıl etkilenir? Bu erkeklerin bir kısmı, zaten kadını kendisine rakip olarak kabul ettiği için, böyle bir gelişmeye engel olmak isteyecektir. Meslek hayatında üst kademelere kadar ulaşabilen kadın sayısı, aynı zamanda bu yüzden de bütün ülkelerde yok denecek kadar azdır. Bir taraftan cinsiyetlerin birbirine denk iki partner olduğunu savunan, ama diğer taraftan iki rakip haline gelen kadın ve erkek arasında sadece dostluğun olmadığını ve binlerce yıldır ezilen kadının yavaş da olsa başını kaldırıp, isteklerini erkeğe dikte ettirmeye çalıştığı görülmektedir.

12. yy'da yaşamış olan İbn Raşd "Kadın, tamamlanmamış bir erkektir" diyordu. Bugün hala onun tamamlanmadığına inanan erkeklerin sayısı çoğunlukta olduğu için cinsiyetler arası savaş giderek kızışmaktadır. Bugün birçok kadın vardır ki, sırf bu anlaşmazlıktan ötürü erkekle olan her türlü ilişkisini kesmiş ve kadınların dünyasına geri çekilmiştir. Ama kadının bağımsızlığını elde edebilmesi ve başarılı bir şekilde yaşlanıp, yaşlılığa daha rahat uyum sağlayabilmesi için, erkeğin işbirliğine ihtiyacı vardır. Ne zaman ki erkekler kadını, kendilerine denk bir partner olarak kabullenmeyi öğrenecekler, işte o zaman kadın açısından olumlu değişimler ortaya çıkacaktır. Kadının yazgısı olarak binlerce yıldan beri kabul edilen ve kadına zorla kabul ettirilen koşullar ortadan kalktıkça, karşımıza yepyeni bir kadın ve buna bağlı olarak yepyeni bir kadın-erkek ilişkisi çıkacaktır. Bu hem kadının hem de erkeğin daha iyi bir yaşlan-

ma süreci geçirmesine zemin hazırlayacaktır.

Özellikle yaşlı erkekler, eşlerini kaybedince, kadına ne kadar bağımlı bir yaşam sürdürdüklerini o zaman fark ederler. Yaşlı erkeğin kadınsız bir yaşama alışması, yaşlı kadının erkeksiz bir yaşama alışmasından çok daha zor olmaktadır. Hatta ne kadar üzücü olsa bile, birçok kadının, eşi vefat ettikten sonra, yaşamında ilk defa bağımsızlığın tadını çıkardığı bilinmektedir. Avusturyalı Gerontolog Leopold Rosenmayr'ın deyiimiyle, yaşlılık kadın açısından aynı zamanda "geç kalan bağımsızlık" anlamına da gelmektedir. Ama tüm gençliği erkeğe bağımlı olarak geçen bir kadının yaşlılığında bağımsızlık elde etmesinin kadın açısından ne derece anlam taşıdığını da ciddi bir şekilde araştırmak gerekir. Asıl hedef, kadını doğduğu andan itibaren erkekle eşit bir seviyeye getirmek ve çocukluğundan başlayarak, olumlu bir yaşlanma süreci geçirmesini sağlamaktır. Diğer taraftan erkek çocuğa verilecek eğitim, kadını bağımsız kılacak özellikler taşımalıdır. Kız ve erkek çocuklar daha başlangıçta, birbiriyle eşit iki partner olduklarını idrak etmelidirler. Ancak böyle bir kadının yetişireceği evlatlar, toplumun tam ve kusursuz bir üyesi olabilir. Köleliğe alışan bir kadının, bağımsızlık hayranı genç nesiller yetiştirmesi beklenmemelidir.

Bütün bağımlılığına ve korkularına rağmen, bugünün kadını daha bilinçlidir ve kendine daha fazla güvenir. Ancak bu durum onun kendisini otonom bir birey olarak görmesine kısmen yaramaktadır. Belli bir grup kendisini *Single* kavramıyla tanımlayarak, kendine güvenen (erkek ve kadın) biri olduğunu göstermeye çalışmaktadır. Bu insanlar modası

geçmiş bir takım tutumları ve yaşam biçimlerini bir kenara atan insanlar olarak görülmekte veya onlar kendilerine bu gözle bakılmaktadır. Kendilerini *single* olarak tanımlayanlar, evlenmemede kararlı gibiler, ama seksüel ilişkiye de olumsuz bakmamaktadır. Karşıt cinsle yakın ilişkiye girmelerine rağmen, bağımsızlıklarını korumak istemektedir. Ancak bağımsızlık, kadın veya erkek açısından olsun, *yatak özgürlüğüne* indirgenerek tanımlanırsa, ortaya cinsel ihtiyaçlarını kendi istek ve gereksinimi doğrultusunda karşılayabilen, fakat yaşamın diğer alanlarında da özgür olması gerektiğini kavrayamamış olan nesiller ortaya çıkabilir. Bunun en iyi örneği, yine Batı toplumlarıdır. Kadınına cinsel özgürlüğü tanımış olan Batı toplumlarında, kadın hala erkeğin boyunduruğu altında yaşlanmaktadır. Bu yüzden yanlış anlaşılan bir cinsel özgürlük yerine, bilinçli bir cinsel özgürlükten yana olmak gerekir. Ama açıkça kabul etmeliyim ki bunun nasıl olması gerektiğini bilmiyorum. Uzun yıllar yurt dışında yaşadığım ve oradaki cinsel özgürlüğün, kadını özgür hale getirmedeğini gördüğüm için, nasıl olması gerektiğini bilemediğim başka bir yolun takip edilerek, kadını bu yönden de bağımsız kılmamız gerektiğine inanıyorum. Kadın sorunlarıyla özel olarak ilgilenen ve bu alanda araştırmalar yapan bilim adamlarının, bu konuya başka perspektifler getirmeleri gerekmektedir.

"Bir kültür ne kadar fazla gelişirse, insani eğilimler ve kültürel talepler arasındaki mesafe o kadar artar" (Lorenz 1983) ve yalnız yaşayan kadınların sayısı, ülkenin endüstrileşmede kat ettiği mesafeye göre çoğalır. Erkekten ve onun ekonomik imkanlarından bağımsız bir yaşam

gerçekleştikçe, kadınların erkeğin koruması ve ekonomik gücüne olan gereksinimleri ortadan kalkar. Böylece kadın giderek daha hür bir birey haline gelir. Türk kadını, 78 yıllık Cumhuriyet tarihimiz içinde hala bağımsız bir birey olamamıştır. Bu yüzden bugünün modern Türk kadını olarak adlandırdığımız nesil, aslında büyükannesinden pek daha farklı bir yaşlanma süreci geçirmemektedir. Dış görünümüyle değişen, ama iç dünyasında erkeğe bağımlılığı hala devam eden bir neslin, gerçekten çağdaş ve kendine güvenen bir nesil olduğu söylenemez. Bunun ardında kültürel, ekonomik, siyasi, dini ve ideolojik birçok sebepler bulunmaktadır. Özellikle eğitimsizlik, kalifiyesizlik, ama aynı zamanda toplumun gözünde kadının düşük konumu, kadınları erkeğe bağımlı kılmaya devam etmektedir. Çalışan kadınların geneli sigortasız ve kalifiyesiz işlerde çalıştırılmaktadır, okumuş ve bir meslek edinmiş olan kadınlara kariyer imkanı yaratılamamaktadır. Kızlar, aile eğitimi içinde nasıl *iyi bir eş, iyi bir ev kadını, iyi bir anne, iyi bir aşçı, iyi bir çamaşırcı, iyi bir ütücü* olacaklarını öğrenmektedir. Ama *kendi ayaklarının üzerinde nasıl duracakları* onlara gösterilmemektedir.

Kendisi, zamanı ve parası üzerine hür kararlar alabilme düşüncesi, kadınlar için de günümüzde bir hayli çekicilik kazanmıştır. Bunun sebeplerinden biri aile ilişkilerinden ve görevlerinden bağımsız olabilme arzusudur. Birçoğu büyük masraflara mal olan bir eğitimin ardından, hayranlık duydukları bu meslek alanında çalışmak ve kendilerini yaratmak istemektedir. Bu kadınların bir kısmı anelik ve kariyer arasında bir seçim yapmak zorunda kalınca, seçimlerini kariyerdan yana kullanmaktadır. Sayıları henüz az olsa bile üst düzeyde

görev alan, yönetici kadrosunun doruğunda bulunan, siyasette ve toplum idaresinde söz sahibi olan, bilim alanında başarılı çalışmalar yapan kadınların sayısı artmaktadır. Genellikle 40-45 yaşlarında olan, kariyer basamaklarını tırmanmış, ya hiç evlenmemiş ya da eşinden boşanıp kendisini işine adanmış olan böyle kadınlara Gail Sheehy (1997) *»Menopoz«* sözcüğünü her işittiğimde irkiliyorum. Çünkü onun anlamı aynı zamanda *»hayatın yarılanması«* anlamına geliyor. Yani yaşlanıyorum, çekiçliliğimi kaybediyorum, biraz depresyondayım, biraz da deliyim demek oluyor. Onda utanç verici bir şey var. Gücümüzün farkına varmamıza engel oluyor. Gelecek yıllarda Amerika'nın şef daireleri, hararet dalgalarından ötürü kor gibi kıpkırmızı olacak. Şu anda 45-50 yaşları arasında 43.000.000 kadınız, menopoza giren ilk Baby-Boom kuşağıyız ve gelecek on yıl içinde bu rakamın yarısı kadarı daha aramıza eklenecek." şeklinde hitap ediyordu (Bk.: Friedan 1997).

Bugünün yaşlı Türk kadınları, ama aynı zamanda genç kadınlarımızın çoğunluğu, yaşlanmaya çaresizlik içinde boyun eğmek zorunda olunan bir yazgı gözüyle bakmaktadır. Bunu birçok olayda gözlemlemek mümkündür. Eğer birkaç genç bayanı olmanın dışında görürsek ve toplumun geneline baktığımızda, genç bayanların genellikle belli bir yaşa geldikten sonra, kendilerini çok çabuk yaşlı olarak kabul ettiklerini ve "oyun alanını" tamamen erkeklere bıraktıkları görülmektedir. Oysa yaşlanma, erkek kadar kadının da *üstesinden gelmek zorunda* olduğu bir yazgıdır. Özellikle yaşamındaki kritik olaylarla aktif şekilde mücadeleye girmek zorunda olduklarını kavramaları gerekir ki, bizim ülkemizin şef koltukları da *"hararetten"* ötürü kırmızıya boyansın.

Yaşlı kadın diye bir şey yoktur! Aile, meslek ve yaşam koşulları ve bunların yorumlanış biçimleri vardır. Basmakalıp düşüncelerden sıyrılmasını becerebilen herkes, genel anlamda bir yaşlanmanın bulunmadığını, her insanın kendisine özgü bir yaşlanma süreci geçirdiğini rahatça görecektir. Kendi ailesindeki yaşlı insanları bile gözlemlediği zaman, aralarındaki farklılıkları tespit edecek ve kendisini yaşlılarıyla karşılaştırdığında, en samimi dostlarıyla bile arasında benzerlikten çok, farklılık bulunduğunu keşfedecektir. Yaşlanma, özellikle tıbbi alandaki tüm çabalarımıza rağmen, hala hepimiz için değiştirilmesi mümkün olmayan bir alın yazgısıdır, ama bu süreç sonunda ortaya çıkan yazgının yarattığı sonuçların değişime uğratılması mümkündür.

Yaşlanma sürecine yapacağımız olumlu veya olumsuz etkiler, ortaya mutlu veya daha az mutlu yaşlılar çıkaracaktır. Burada ekonomik durum, meslek, eğitim, şans eşitliği, kuşaklara özgü spesifik problemler, sağlık durumu, yaşam krizlerinin yaşanış biçimleri, sosyal güvence, psikşik durum ve çevre koşulları gibi birçok faktör rol oynar ve aynı koşullar altında farklı yaşlanma biçimleri ortaya çıkar. Yaşlanma aynı zamanda kişinin giderek daha fazla kendisini bulması ve kendisine benzemesi demektir. Yukarıda belirtilen ve aşağıda değinilecek sebeplerden ötürü, bugünün yaşlı kadını, aynı zamanda *kendisini keşfedememiş* veya *keşfetmesi engellenmiş* olan kadındır.

Bilim adamları, mesleklerin paylaşım tarzıyla, çalışan kişinin yeteneklerinin gelişimi arasındaki bağlantıya özellikle dikkat çekmektedir (Beck 1986). Meslek, sadece çalışma hayatının içinde yer alan bir sınıflandırma prensibi değil, aynı zamanda, insana

bunun ötesinde gelişim imkanı tanıyan bir *öğrenme* sürecidir. Buna bağlı olarak tutum ve davranışları değişir. Betty Friedan (1997), bir kadının yaşamında meslek hayatının çok önemli olduğunu dile getirirken, bundan otuz yıl önce Amerika'da "*kariyer kadını*" olmakla "*erkek eşit hak iddia etmenin*" aynı anlama geldiğini ve o zamanlar bu kadınlara hiç de olumlu gözle bakılmadığını dile getirmekte ve bu iki kavramın o zamanlar "*kirli kelimeler*" olarak kabul edildiklerini belirtmektedir.

Kariyer kadınlarına hitaben verdiği bir konferansta yaptığı izlenimler de ilginçtir: "*Kariyer kadınları, genellikle evlenmemiş ve dünyaya çocuk getirmemişlerdi. O zamanlar meslek ve anneliği aynı anda yürüten kadınların sayısı az olduğundan göze batmıyorlardı ve toplum içinde ağırlıkları yoktu. [Konferansa katılan] diğer kadınlardan daha yaşlıydılar, çoğu ellinin üzerindeydi, ama görünüşlerinde gözüme çarpan bir şey vardı: Ciltleri, gözleri, sesleri, »Dişilik Çılgınlığı« için röportaj yaptığım genç ve bezgin ev kadınlarından daha canlı bir görüntü sunuyordu.*" Buna karşın normal bir iş yerinde maaşlı olarak çalışan kadınların, aynı olumlu izlenimleri sunmadıkları görülüyor. İş, bir değiş tokuş uğraşı, çalışan ve işveren arasındaki iş ilişkisi içindeki birbiriyle tezat olan beklentileri, özellikle tipik *kadın mesleği* olarak tanımlanan meslek gruplarında çalışan kadınların zamanla belli bir bezginlik düzeyine erişmeleriyle ve rasyonellik prensibiyle işleyen iş dünyasında, duygulara yer olmaması, kadınların birçoğunun ruhsal çöküntüye uğramış bir halde emekli olmalarıyla sonuçlanmaktadır.

Günümüzde bir meslek sahibi olmak, yaşam için gereken maddi gelirin ga-

ranti altına alınması ve kişisel gereksinimlerin karşılanması anlamına da gelmektedir. Ama insanların varlıklarını devam ettirebilmeleri için, bunun ötesinde özel yaşamlarında başka görevlerin de üstesinden gelmeleri gerekmektedir. Çalışan bir kadın, hem iş hayatında hem de ev hayatında, birçok görevi aynı anda yürütmek ve bunun yanı sıra, eşini bütün bu görevlerden uzak tutarak, onu tamamen iş hayatının hizmetine sunmak zorundadır. Beck-Gernsheim (1980) bu durumu "aileden bağımsız koca" kavramıyla tanımlamaktadır. Yani evli ve çalışan kadın, günlük yaşamdaki işleri de üstlenmek ve bir de eşinin her türlü bakımını (çamaşırından bulaşığına, ütüsünden yemeğine, temizliğinden alışverişine kadar) yapmakla, kocasını tamamen mesleğiyle ilgilenmesi için bağımsız hale getirmek zorunda kalmaktadır. Elbette "her başarılı erkeğin ardında, başarılı bir kadın vardır!" Herhalde vicdanı sızlayan bir erkeğin söylemiş olduğu bu boş övgü yerine, kadına pratikte yardımcı olursa, onun daha başarılı bir yaşlanma süreci geçirmesine de katkıda bulunulmuş olacaktır.

Çalışma hayatına girmesi, 20.yy'ın kadına getirmiş olduğu, çok önemli ve onu erkekle eşit düzeye getirecek olan bir gelişim olabilirdi, ama bu başarılamamıştır; çünkü, iş hayatı, aynı zamanda kadını kısıtlayan, kendisine ayıracak zaman bırakmayan, sadece bir gelir kaynağı olarak görülen ve kadının yeteneklerini geliştirmesine fırsat tanımayan bir uğraş alanı olarak kalmıştır. Aile ve çalışma hayatının meslek işleri, günlük işler ve aile işleri olmak üzere üçe ayrılması, bunlara bağlı olarak kadın ve erkeğe düşen roller, olayın kadın açısından daha da vahim bir durum almasına neden olmaktadır; çünkü bu yaşam alanlarının beklentileri birbiriyle ta-

mamen ters yöndedir. Meslek hayatında rasyonellik ve rekabet kutuplardan birinde, diğer kutupta ise aile içi sıcaklık ve duygusallık yer almaktadır. Çalışma hayatının kapsamında yer almayan duygu beklentisinin, aile yaşamında giderilmesi istenir. "Aile, ekonomik-rasyonellik ve temel yaşam ihtiyaçlarının birbiriyle karşılaştıkları kesişim noktasıdır. İkisi arasında bir denge oluşturması beklenir. Yani birbiriyle uyuşması mümkün olmayan, devamlı tezatlık içindeki şeyleri bir araya getirmesi gerekir" (Beck-Gernsheim 1980). Bu da hem kadın hem de erkek açısından tehlikeli bir durumun ortaya çıkmasına, aile yaşamında tatminsizliklerin oluşmasına, ailenin parçalanmasına veya uzun vadede eş ilişkisinde soğukluğun meydana gelmesine yol açabilir. Belki bu yüzden evliliğin "kahrolasıca 7nci yılından" söz edilir. Yaşamlarının belli bir anından itibaren birlikte yaşlanmaya karar veren iki insandan biri sürekli avantajlara, diğeri dezavantajlara sahip olursa, yakında yedinci yıl yerine, daha ufak rakamlara doğru bir süreç başlaması beklenmelidir. Nitekim Filipp (1982), aile yaşamının kritik olayları arasında gördüğü annelik olayından sonraki ilk yıllarda meydana gelen boşanma sayılarındaki artışa özellikle dikkat çekiyor. Almanya'da 1986 yılı istatistiklerine göre yalnız yaşayan kadınların sayısı 10 milyon civarındaydı. Bunların 4 milyonu bekar, 4,5 milyonu dul ve 1,5 milyonu ise boşanmış olan kadınlardı.

Bugünün toplumunda yalnız yaşayan kadın sayısı arttıkça, çalışma hayatında erkekler kadar başarılı olmak isteyen kadınların sayısı da giderek artmaktadır. Milyonlarca kadın, erkeğin esaretinden kurtulmak ve tek başına yaşlanırken, ona aynı zamanda "gününü göstermek" duygularıyla da çalkalanmaktadır.

çalkalanmaktadır. Böylece yaşamın tüm alanlarında olmasa da, meslek hayatında erkekle eşit düzeye gelme mücadelesi veren kadın açısından kaldırması gereken yük erkeğinkinden daha fazla olmaktadır. Çünkü tek başına yaşamını kazanmaya çalışan kadınların birçoğu, aynı zamanda çocuğunun annesi olmak ve bu görevi de yerine getirmek zorundadır. Erkeğin ona bu konuda, genellikle istemeyerek ve yasaların zoruyla yaptığı tek katkı, nafaka ödemekten ibarettir.

Evli kadınların çoğunluğu da çalışarak ailenin bütçesine katkıda bulunur. Meslek ve ev hayatını bir arada yürütmenin çok zor olduğu ve erkeklerin kadınlara bu konuda yardımcı olmadıkları gerçeğini göz önüne alınca, kariyer sahibi kadınlar arasında evlilik oranının neden düşük olduğunu anlamak pek zor olmaz. Ya aile ya kariyer! Erkeğin her ikisine de »evet« diyebildiği yerde, kadın iki tercihten birinde karar kılmak zorunda bırakılmaktadır. Buna rağmen her ikisini de bir arada yürütmek isteyen kadınların karşısına bu kez başka bir problem çıkar: Erkeklerin belirlediği meslek hayatı kurallarına uyum sağlamaları, tutum ve davranışlarını bunlara göre ayarlamaları beklenmektedir. Kadın, iş hayatında başarılı olmak istiyorsa, kadınlığını değil, erkeksi yönünü kullanmaya zorlanmaktadır. Bu yüzden kadınların genellikle erkeklerden üstün oldukları iletişim, işbirliği, ekip çalışması ve sezgi yetenekleri bloke olmakta ve yetenekleri kısıtlanan uzmanlık mertebesindeki kadın, aslında kısıtlanmış ve kendisini tam manasıyla yarata-mamış olarak yaşlanmaktadır.

Federal Alman Aile, Yaşlı, Kadın ve Gençlik Bakanlığı'nın verilerine göre 1995 yılında yaşı 15 ile 65 arasında

olan 27,2 milyon kadından yaklaşık 15 milyonu bir iş yerinde çalışıyordu. Çalışan nüfus içindeki kadın oranı %42'ydi. "Büyük motivasyona ve kalifiyeliğe, ama aynı zamanda yeni bir yol takip etmeye ve meslek yaşamına, yaşam planlamasında geniş bir alan ayırmaya hazır olmalarına rağmen, maaşı iyi ve kariyer yapma şansı fazla olan mesleklere adım atmada, kadınların karşısına erkeklerden daha fazla engel çıkmaktadır. Kadınların çoğunluğu hala alt kademelerde çalışmaktadır, buna karşın yönetici pozisyonlarında eskiden olduğu gibi bugün de hala kadınlar aşırı şekilde az temsil edilmektedir." (BMFSFJ 1998). Yani aynı eğitim düzeyine, aynı beceri ve yeteneklere ve belki de erkeklerden daha fazla işe yatkınlığa sahip olsalar bile, kadınlara üst kademelerde yer ayrılmamaktadır. Bu da iş hayatında kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olmadıkları anlamına gelmektedir. "Fırsat eşitliği" verilmeyen, her türlü uğraşına rağmen çalışma hayatında yeteneklerini göstermesine şans tanınmayan kadınların, emeklilik vakti geldiği zaman, geriye dönüp baktıklarında, orada gördükleri şeylerin, kendilerine acı vereceği, onların yaşlılık dönemine mutsuz bir başlangıç yapmalarına yol açacağını tahmin etmek zor değildir.

Bütün dezavantajlara rağmen, çalışarak yaşlanan kadınların daha iyi bir yaşlanma süreci geçirdikleri, emeklilik döneminde daha mutlu bir hayat sürdürdükleri belirlenmiştir. Bu kadınlar yaşlılıkta sadece daha iyi ekonomik koşullara sahip olmanın yanı sıra aynı zamanda daha iyi enformasyon kaynaklarına, zihinsel ve psişik yeteneklere, sosyal ilişkilere de sahiptirler (Lehr 1987) ve bu durum yaşlılıkta daha az yalnızlık çek-

melerine yol açmaktadır. Çalışmadan yaşlanan, sadece ev işleriyle meşgul olan kadınların yalnızlıklarıysa, yaşlılık döneminde başlamamaktadır. Almanya'da ev kadınlarına "Serbest zaman babası" veya "yeşil dul" denir. O "sadece" bir ev hanımıdır! Çocuklarından başka bir uğraşı olmayan, genellikle evde oturan ve dışarı çıkarsa evinin çevresindeki "yeşil" alanlarda çocuklarıyla birlikte gezinti yapan, genellikle dört duvar arasında sıkışıp kalan bu "bezgin" kadınlar, her türlü üretkenliği elinden alınmış ve sadece annelik göreviyle sınırlanmış varlıklar şeklinde değerlendirilmektedir. Kocasına sağladığı imkanlara ve çocuklarını yetiştirmesine rağmen, erkekler bu kadınlara alaycı gözlerle bakılmaktadır.

Bize geleneksel gibi gelse bile, anneliğin bu şekildeki icraatı aslında insanlık tarihi içinde yenidir. Besin maddesi ve giysi üretiminin, kadınların elinden alınıp, fabrika üretimine geçilmesiyle başlamıştır. Bugünün kadını anne olmadan önce genellikle bir yerde çalışır, ama çocuğunu dünyaya getirince iş hayatından ayrılır. Bu onun açısından hem maddi hem de prestij kaybı anlamına gelir. İş hayatından ayrılarak ev kadınlığı görevini üstlenen kadınların çoğu, yeniden iş hayatına girme zorluklarıyla karşılaşır. İşsizlik oranındaki yükselik, annelik sonrası dönemin ardından kadınların yeniden iş hayatına entegre edilmelerine büyük bir engel teşkil etmektedir. Böylece yeşil dulların sayısı artmakta ve mutsuz bir şekilde yaşlanan kadınların toplum içindeki oranı da yükselmektedir.

Bütün bu anlatılanlardan sonra ortaya iki farklı problem alanı çıkmaktadır: Yaşlanmakta olan kadınlara nasıl daha iyi bir yaşlanma sürecinin sağlanabileceği, diğer taraftan da şu an-

da yaşlı sınıfında oldukları kabul edilen (60 yaş ve üzeri) kadınlara hangi imkanlar sunulması gerektiğidir. İkisi de birbirinden farklı girişimlerin yapılmasını ve farkı çalışma alanlarını işaret etmektedir. Birincisi yaşlanma sürecinin yeniden gözden geçirilmesini, yaşam alanlarının yaşlanmayla olan ilişkilerinin daha iyi araştırılmasını, örneğin çalışma hayatının yaşlanma sürecine nasıl bir etki yaptığının ortaya çıkarılmasını ve kadına, nasıl hem annelik hem de kariyer imkanlarının sağlanabileceğinin ortaya konulmasının şart olduğunu, bugünkü koşulları altında, kadına ne iyi bir anneliğin ne de iyi bir kariyer imkanının sunulabildiğini göstermektedir. "Aile işleri ve iş hayatının birbiriyle bağdaşmazlığında yaşanan zorlukların çoğunluğu, hala yeterince çözüme kavuşturulamayan, çocuk bakımından, çalışma zamanlarındaki kıtlıktan ve yarım günlük işlerdeki kıtlıktan kaynaklanmaktadır" (BMFSFJ 1998).

Ülkemizde de artık bu sorulara cevap aranması gerekir. Türk kadını, özellikle büyük kentlerdeki genç ve orta yaşlı bayanlar, iş hayatına çoktan girmiş bulunmaktadır. Çoğunun amacı kariyer yapmak olmasa da, ardında sadece bir ekmek parası ve çocuklarına daha iyi bir eğitim imkanı sağlama düşüncesi bulunsa da! Nasıl ve hangi koşullarda yaşlandıklarını düşünmeden yaşlanan bu kadınların yerine düşünmesi gerekenler uzmanlar olmalıdır ve kadınlarımızı bu konu üzerine bilgilendirilmelidir.

Kadın, ülke ekonomisine büyük katkısı olan sadece ucuz bir işgücü olarak değil, aynı zamanda geleceğimizin garantisi olan çocuklarımızı doğuran ve onların eğitimleriyle meşgul olan kişi olarak görülmelidir. Sağlıklı bir neslin yetişmesi için ülkemizin

(biyolojik, psikişik ve sosyal yönden) sağlıklı kadınlara, en az sağlıklı erkeklere ihtiyacı olduğu kadar ihtiyacı vardır. Diğer taraftan yaşlı kadınlara, daha önce sunulmayan imkanların telafisi için, yeni imkanlar yaratılmaktadır. Yalnızlığa terk edilmemeli ve geriye kalan yaşamlarını daha anlamlı bir şekilde geçirmelerine fırsat verilmemelidir. Bunun yapılabilmesi için onun yaşam koşullarının, duygu ve düşüncelerinin, hayattan neler beklediğinin bilinmesi ve ekonomik koşulların iyileştirilmesi zorunludur.

21.yy'da hala ülkemizde yaşlı insanların sokaklarda, maaşlarını almak için girdikleri banka kuyruklarında can veriyorlar. Artık neredeyse seksen yaşına ulaşan Cumhuriyetimize hiç yakışmayan, bu çağdışı uygulamaya bir an önce son verilmesi ve gençliğinde çile çeken kadınıma, hiç olmazsa yaşlılığında insanca yaşamasına yardımcı olunması gerekir. Türkiye, *yaşlısına* değer vermeyen bir görünüm sundukça, gencine değer verdiğini nasıl ispat edecek? Genç dediğimiz insan da, aslında kendisinden daha genç olanlardan yaşlıdır ve insan beşikten mezara kadar yaşlanan bir varlıktır. Doğa prensipleri arasında *gençleşme* diye bir fenomen yoktur, çok hücreli bütün canlılar *yaşlanma* prensibi içinde oluşur, gelişir ve ölür. Bu yüzden dikkatlerimizi, suni gençleşme yerine, yaşlanma fenomeni ve onun yarattığı sonuçlar üzerinde yoğunlaştırmalıyız.

Ekonomiyi düzeltelim derken, *insanımızı bozan* bir sürecin içinde bulunduğumuzu görmek, hepimizi mutsuz ve huzursuz kılıyor. Kaş yaparken göz çıkarmamak için, çocuklarımıza nasıl bir toplum bırakacağımıza artık karar vermek zorundayız. Adımlarımızı ona göre atmak ve "*özlediğimiz Türkiye'yi*" (Tufan 2002b) ya-

ratmak için ülkenin temel taşlarından biri olan kadınıımızın *değiştirilebilir yazgısını* nasıl değiştirebileceğimizi, kadın erkek birlikte aramalıyız. Unutmayalım ki, "*Homer'in güneşi*" sadece Batılı dostlarımıza gülümsemiyor, o güneş aynı zamanda Dede Korkutların, Yunus Emrelerin, Mevlanaların güneşi olduğu için, bize de gülümsüyor!

SONUÇ

Yaşlanma süreçleri biyolojik, sosyal, ekonomik, ekolojik, kültürel, biyografik ve çağa bağlı olarak yürüyen süreçlerdir. Bütün bunların hepsi bir araya gelince kadın üzerinde yaptıkları etkilerin, erkek üzerinde yaptıkları etkilerden daha olumsuz olduklarını görüyoruz. Sayıları erkeklerden fazla olan kadınlar için bunun anlamı, yaşam alanlarının kısıtlanması, davranış çapının küçülmesi, yetenekliliğin azalması ve bağımlılığın artmasıdır. Bu da kadınların yaşlandıkça, erkeklerden daha fazla psikofiziksel yönden kendilerini kötü hissetmelerine yol açmaya devam etmektedir.

Günümüzün ve geleceğimizin yaşlı kadınına ait yaşam koşullarının, birçok yönden daha iyi bir düzeye eriştirilmesinin gerekli olduğu görülmektedir. Sınırlı da olsa bedensel, zihinsel ve sosyal alanlarda kadınların daha *aktif* bir yaşam sürmelerine imkanlar yaratılması gerekmektedir. Bunun başarılabilmesi için teşvik ve desteğe gereksinimleri bulunmakta ve finansal destek, burada hiç de önemsiz bir rol oynamamaktadır; çünkü, günümüzün yaşlısı, ama aynı zamanda genç kadınlarımızın çoğunluğu hala "*erkeğin eline*" bakıyor. Çalışan kadınlarımız da bunun içinde yer alıyor.

Ekonomik özgürlüğüne kavuşturulması için sadece yasal düzenlemelerle yetinmek, kadının hayatında pek fazla olumlu bir değişim yaratmamaktadır. Burada toplum bilincinin değişmesi ve gelişmesine yol açacak olan bir takım önlemlerin alınması kaçınılmaz bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır. Eğitim düzeyinin, kırsal alanlar da dahil olmak üzere, ülke çapında yükseltilmesi, kadının özgürlüğüne kavuşmasında ve daha başarılı bir yaşlanma süreci geçirmesinde mutlaka yardımcı olacaktır. Bunun ötesinde halkımızı bu konularda bilgilendirici girişimlerin başlatılmasının da şart olduğu kavranılmalıdır.

Yapılacak her türlü girişimin temel hedefi, kadınların entelektüel yeteneklerinin etkin hale getirilmesine, sosyal ilişki ağının genişlemesine ve ilgi alanlarının çoğalmasına yönelik olmalıdır. Bunun yanı sıra, bütün bu yeteneklerin, sosyal ilişkilerin ve ilgi alanlarının, *orta yaşlarda da korunması ve artırılması* gerekir ki, kadının yaşamı aile merkezinde etrafında yoğunlaşarak bir *"tek yönlü"* sokağa dönüşmesin ve bunlar giderek körelmesin. Orta yaşta kadınlarımızın, aile görevleri dışında, hayatta başka görevlerin de bulunduğunu idrak etmeleri şarttır. Bunlar meslek hayatındaki görevler olabileceği gibi, daha başka sosyal nitelikli görevler de olabilir. Türkiye *gönüllü hizmet* vermek isteyenler için, bulunmaz bir fırsatlar ülkesidir. Ülkemizin her sokağında, başkalarının yardım ve bakımına, teşvik ve desteğine ihtiyacı olan insanlar vardır. Böyle görevler üstlenecek olan her kadın hem kendisi hem çevresi hem de toplumun iyiliği için çalışarak, kendi ve başkasının yaşamına anlam katabilir.

Ayrıca, yaşlanan her kadının bir gün karşılaşacağı, yaşamın *kritik anlarına* hazırlıklı olması, bunlara zamanında önlemler alarak, kötü bir sürprizle karşılaşmaması için de girişimler yapılmalıdır. Kendisinde orta yaşlara gelince fiziksel ve psikik bir takım değişimlerin meydana geleceğini ve bu değişimlerin yaratacağı durumları önceden bilen ve bunlara hazırlıklı olan kadınların, bu kritik safhayı daha başarılı atlattıkları bilinmektedir. İlk değişimler genellikle çocukların evden ayrılmalarıyla başlar ve emeklilik yaşı gelinceye kadar devam eder. Eşinin ölümü veya yaşlılığına taşınmak gibi, genellikle emeklilik döneminde ortaya çıkacak olan olaylar da, kadının yaşlanma sürecine büyük etkisi olan olaylardır.

Yaşlılığın herkes için bir yazgı olduğunu bilinmelidir. *Biyolojik yazgıyı* değiştirmek pek mümkün değildir. Ama *klimakteryum* veya *menopoz* dediğimiz ve kadında fizyolojik ve hormonal değişimlerin meydana geldiği dönemde, biyolojik sebeplerden ziyade *sosyopsikolojik* etkenlerin daha büyük bir rol oynadıkları da belirlenmiştir (Lehr 1983). Çünkü Thomae'nin (1974) yaşlanma teorisine göre davranışları objektif durumlar değil, sübjektif yaşantılar belirlenmektedir.

Yaşlanmak, aynı zamanda *sosyal bir yazgıdır*. Kadın ve yaşlı olmak negatif bir imaj sahibi olmakla eş anlama gelmektedir. Hatırlatmak mahiyetinde masallardaki, gençlik kitaplarındaki, dergi, gazete, televizyon ve reklamlardaki yaşlı kadın görüntülerini akla getirmek yeterlidir. Hatta fıkralarda, sinema filmlerinde ve tiyatro oyunlarındaki yaşlı kadınların, hangi şekilde canlandırıldıkları veya anlatıldıkları da hatırlanacak olursa, kadın açısından yaşlanmanın neden ağır bir sos-

yolojik yazgı olduğu daha iyi anlaşılabilir. Yaşlı kadın görüntülerinin yaşlı erkek görüntülerinden çok daha negatif yüklü olduklarını Lehr (1987) detaylı bir şekilde dile getirmektedir. *İdeal kadın "sevimli", "nazik", "genç görünümlü"* gibi kavramlarla, buna karşın ideal erkek "*çalışkan", "zeki", "güçlü", "güven duygusu veren"* kavramlarıyla tanımlanmaktadır. Yani kadının tanımlanmasındaki sıfatlar *yaşa bağlı*, erkeğinkiler ise *yaştan bağımsız* olarak düşünülen kavramlardır. "*Başka bir deyişle: Toplum rol beklentilerine bağlı olarak kadını, daha erken yaşlarda, problemlili gruba dahil etmekte ve yaşlı kadına daha temkinli yaklaşmaktadır*" (Lissner, Süßmuth ve Walter 1991).

Yaşlılığın *ekonomik yazgı* olduğunu, Avrupa sınırları içinde, Türk yaşlı kadından daha iyi bilen biri yoktur. Özellikle yaşlı dul kadınlarımızın sefaletin eşiğinde, hatta içinde bir yaşam sürdürdükleri bilindiği halde, şimdiye kadar onların bu durumunu olumlu yönde değiştirecek hiçbir adım atılmamış olması, uygar Türkiye imajına ters düşmektedir. *Çoğunluğu fakirlik sınırının* altında bir gelire sahip olan yaşlılarımız arasında, kadınların çok daha fazla sorunlarla karşılaştıklarına kesin gözüyle bakılabilir. Çünkü yaşlı kadınlarımızın büyük çoğunluğu, gençlik yıllarında hiç çalışmadıklarından, aslında yasal emeklilik maaşı almazlar. Eğer eşi sigortalı olarak çalışmışsa, ondan kalan dulduk maaşıyla geçinmek zorundadır.

Kadın çalışmış olsa bile, erkeklerden daha düşük maaş aldığı için, emekli aylığı da buna bağlı olarak çok düşük olmaktadır. Eğitim düzeyleri çok düşük olan, hatta okur yazar olanların azınlıkta olduğu bir yaşlı kadın kitlemine sahibiz. Bu yüzden daima kalifi-

yesiz işlerde ve çoğunlukla sezonluk veya gündelikçi olarak çalışmış olan bu kadınlara yeni imkanlar yaratılması gerekmektedir.

Kadınların, gençlik yıllarında yaşadıkları ve onların meslek hayatlarını kısıtlayan başka bir problem, yaşadıkları bölgeye bağımlı olmalarıdır. Bir erkek gibi, başını alıp başka bir kentte çalışmak üzere ailesinden ayrılma imkanına sahip olmayan bu kadınlar, kısıtlı olan *hareket alanından* dolayı, sadece belli başlı işlerde çalışmak zorunda kalmışlardır. Özellikle küçük kasaba ve köylerdeki kadınlar, yaşadıkları bölgenin sunduğu imkanlar doğrultusunda çalışma imkanına sahip olabildikleri için, bugün çok cüzi bir gelirle, yaşamlarını sürdürmek durumunda kalmaktadır.

Gelecekte yaşlı kadınlarımızın durumunun daha iyi olup olmayacağını şimdiden söylemek zordur. Bunu bazı siyasi ve ekonomik, ama aynı zamanda eğitim alanındaki gelişmeler belirleyecektir. Ülkemizin ekonomik düzleşme ne zaman çıkacağı ve Avrupa Birliği'ne girip giremeyeceğiyle, geleceğin yaşlı kadınının durumu arasında sıkı bir ilişki vardır. Diğer taraftan şimdiye kadar gençlerimiz için, özellikle meslek eğitimi alanında yeterince bir yatırım yaptığımızı söyleyemeyiz. Sadece lise diploması vermekle, bir ülkenin belki eğitim düzeyi arttırılabilir, ama sokaklardaki işsiz gençlere yaşam perspektifleri sunmak istiyorsak, onları kalifiye elemanlar olarak yetiştirmeliyiz.

Türkiye'de hala belli bir kesim, kız çocuklarının okutulmasına karşı bir tavır içinde bulunmaktadır. Çocuk denecek yaşta "*baş göz edilmesi*" gereken varlıklar olarak kabul edilen kızlarımız, hem cahil bırakılmakta hem de tam manasıyla erkeğin eline

köle olarak verilmekte, hatta *satılmaktadır*. Devlet olarak bunun bir an önce engellenmesi ve çocuklarını okutmayan, kızlarını okul sıralarından alıp *çocuk gelin* olarak, "sözde" bir aile kurmasına izin veren ebeveynlere karşı yasal yaptırımlar uygulanmalıdır. Ancak uzun vadede zorla bir iş yaptırılmayacağı için, buna paralel olarak aileler bilgilendirilmeli ve bilinçlendirilmelidir. Bu işleri yapabilecek binlerce genç insanımız vardır. Yerel belediyeler, kendi bölgelerindeki okumuş ve işsiz gençleri, halkı bilgilendirme görevini üstlenmeleri için ikna edebilir ve ülke çapında bir *gönüllü bilgilendirme ve bilinçlendirme* atağına gidilebilir.

Yaşlılığın *ekolojik yazgı* olduğu da gerontolojinin ortaya çıkardığı en önemli sonuçlardan biridir. Çevre koşulları, davranışlarımızı önemli ölçüde belirlemektedir. Çevrenin etkisi, bireyin yetenekliliği azaldıkça çoğalır (Lawton 1970). Bu durumda da yaşlı kadınlar çok daha büyük dezavantajlara sahiptir. Özellikle tek başına yaşayan yaşlı kadınların, çok kötü iklamet koşulları altında yaşadıkları tespit edilmiştir. *Zengin* endüstri ülkelerinde olduğu gibi, bizim ülkemiz için de bu durum geçerlidir. Genellikle normal bir yaşamın sürdürülmesine uygun olmayan, rutubetli, sıhhi teçhizatı bulunmayan evlerde oturan bu yaşlı kadınlar, içinde yaşadıkları çevre koşullarının yarattığı sosyopsikolojik ve aynı zamanda sağlık sorunlarıyla mutsuzluk ve umutsuzluklarla dolu bir yaşlanma sürecine devam etmektedirler.

Yaşlanmanın *biyografik yazgı* olarak da kabul edilmesi gerektiği, son yıllarda gerontolojinin en çok üzerinde durduğu konulardan biridir. Çocukluk ve gençlik yıllarında bireyin üzerinde etki yapan olaylar, ama aynı zaman-

da orta yaşlardaki yaşantılar, yaşlılığa önemli ölçüde olumlu veya olumsuz etki yapmakta ve yaşlı kadının davranış biçimlerini belirlemektedir.

Bu alanda yapılan araştırmalar, yaşlandıkça kadınların erkeklerden daha fazla entelektüel yeteneklerinde kayba uğradıklarını ortaya koymuştur. Bunun sebeplerinden biri kadınların genellikle erkeklerden daha düşük bir eğitim düzeyine sahip oluşudur. Diğer taraftan yaptıkları mesleklerle de ilişkilidir. Kadınların çoğunluğu zihinsel yeteneklerini kullanabilecekleri işlerde çalışmadıkları için, bu yeteneklerini geliştirme ve *antrenman* yaptırma fırsatını bulamamıştır. İşlemeyen demir paslanır! Bu sebepten ötürü entelektüel yetenekler, kadınlarda daha fazla körelmektedir. Özellikle hayatında hiç çalışmamış, sadece ev kadınlığı yapmış olanların daha büyük sorunlarla karşılaştıkları, buna karşın çalışan kadının bu yönden daha az kayba uğradığı da tespit edilen önemli sonuçlardan biridir. Yani kadınları "*eve kapamakla*" onları "*aptallaştırmak*" arasında çok sıkı bir ilişki vardır.

Yaşlılıkta *yalnızlık* duygusuna sahip olmak da biyografik gelişimle bağlantılıdır. Erkeklerin, bekar kadınların ve genç yaşta dul kalan kadınların daha ender yalnızlık duygusu yaşadıkları belirlenmiştir. Sadece ailesiyle ilgilenmiş ve ev kadınlığından başka bir hayat tanımamış olan kadınların, yaşlandıkları zaman çok daha fazla yalnızlık çektikleri görülmektedir.

Yaşlılar arasında *serbest zaman etkinlikleri*, yaşamın daha anlamlı ve mutlu geçmesinde önemli bir role sahiptir. Ancak bir insanın yaşlılığında ne derece serbest zaman etkinliklerine önem vereceği, onun gençlik yıllarındaki yaşam tarzıyla ilişkilidir.

Kadınların yetiştiriliş tarzı, özellikle kırsal bölgelerimizdeki kız çocuklarının ve genç kızların çok kısıtlı imkanlara sahip olduklarını göstermektedir. Örneğin kız çocuğu bir erkek gibi her yere gidemez, belli bir saatte mutlaka evde olmalıdır, yapacağı her şeyi annesine ve babasına danışarak yapmalıdır. Genç kızlık çağına girdiği andan itibaren, çocukluğunda kısmen de olsa belli bir serbesti alanına sahipken, artık bu alan iyice daraltılır. Bütün bunlar, kadınların serbest zamanlarını nasıl değerlendirebileceklerini öğrenememesiyle sonuçlanır ve ilgi alanları çok kısıtlı kalır.

Türkiye'de, milyonlarca genç kız bu koşullar altında, günlerini çamaşır ve bulaşık yıkamakla, küçük kardeşlerine "annelik" yapmakla ve televizyon seyretmekle geçirmekte ve bu esaret hayatından kurtulabilmek amacıyla bir an önce bir "talibin" çıkmasını umut etmektedir. Ama böyle genç bayanların evlilikleri de genellikle daha farklı bir şekilde geçmemektedir. "Evinin kadını" olmak belki başlangıçta ilginç bir olay gibi görünmekte, ancak zamanla monotonluk kazanarak, kadınlar, bir makine gibi her gün aynı ev işlerini yaparak yaşlanmaktadır. Orta yaşlara geldikleri zaman, artık bu monotonluğa o derece alışmış oluyorlar ki yaşlanınca da bu alışkanlıklarından kurtulamamaktadır. Yaşlılar için sunulan serbest zaman etkinliklerine iştirak eden kadınlar arasında, bu kadınların çok az olmaları da, biyografinin *kadının bir yazgısı* haline geldiğini göstermektedir.

Erkekler, bir taraftan cinsiyet ilişkilerindeki hiyerarşik konumlarını korumak isteyen diğer taraftan kadınlarını mutlu etmeye çabalayan biraz tuhaf varlıklardır. Böylece kendilerinin daha mutlu olacaklarına candan bir i-

nanca sahiptirler. Kadın, bu tezatlık içindeki köle olarak, efendi konumundaki erkeğine hizmet eder. Onu hayata hazırlar. Yarın sabah başlayacak olan yaşam mücadelesinde gücü ve morali yerinde olması için! Böylece kendisinin mutlu olacağını umut eder ve gerçekten, kadınların belli bir kısmı, binlerce yıllık bu role o kadar alışmışlardır ki, eşlerine hazırladıkları imkanlardan dolayı, onların başarısını görmek, kendilerini mutlu eder. Ta ki, bir gün eşi ölüncüye ve kendisi tek başına hayat mücadelesini sürdürmek zorunda kalıncaya kadar! Yaşlandıktan sonra ancak, mutlu bir köle olarak yaşadığını anlayan kadınların sayısı hiç de az değildir. Avusturyalı bayan yazar Marie von Ebner-Eschenbach (1830-1916) bundan 100 yıl önce "*Mutlu köleler, özgürlüğün en amansız düşmanlarıdır*" diye yazmıştı. Bu cümle bana üniversiteli genç ve baş örtülü bayanlarımızı ve onların nasıl da köleliği benimsediklerini gösteren davranışlarını anımsattı. Türk kadınının özgür olmasını istemeyen, *en mutlu kölelerdir* onlar. Ama bu zavallıların yetiştireceği çocukların kölelikten kurtulabilmesi için, ilk önce *biz* erkekler, kadını bir köle olarak görmekten vazgeçmeliyiz.

KAYNAKÇA

- Baltes, P.B. ve Baltes, M. (1992) Erfolgreiches Altern: Mehr Jahre und mehr Leben. In: M.Baltes, M.Kohli ve K.Sames (Hrsg.): Erfolgreiches Altern. Bedingungen und Variationen. 1. Aufl. 1989. Bern, Stuttgart, Toronto.
- Baltes, P.B. (1996) Über die Zukunft des Alterns: Hoffnung mit Trauerflor. In: M. Baltes ve L. Montada (Hrsg.): Produktives Altern. Frankfurt/Main, New York.
- Beck, U. (1986) Die Risikogesellschaft. Frankfurt/Main.
- Beck-Gernsheim, E. (1980) Das halbierte Leben. Männerwelt Beruf, Frauenwelt Familie. Frankfurt/Main.

- Benhabib, S. ve Nicholson, L. (1987) Politische Philosophie und die Frauenfrage. In: I. Fetscher ve H. Münkler (Hg.): Handbuch der Politischen Ideen V. München, Zürich.
- Bilden, H. (1982) Geschlechtsspezifische Sozialisationsforschung. In: Hurrelmann, K. ve Ulich, D. (Hg.): Handbuch der Sozialisation. Weinheim, Basel.
- Bröscher, P. (1999) Gewalt - Erfahrungen im Leben alternder Frauen. Münster.
- Brückner, M. (1983) Die Liebe der Frauen. Über weiblichkeit und Mißhandlung. Frankfurt/Main.
- BMFSFJ (1998) Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend (Hg.): Frauen in der Bundesrepublik Deutschland, März 1998
- Dowling, C. (1984) Der Cinderella-Complex. Die heimliche Angst der Frauen vor Unabhängigkeit. Frankfurt/Main.
- Filipp, S.-H. (Hrsg.) (1982) Kritische Lebensereignisse. München, Wien.
- Friedan, B. (1997) Mythos Alter. Reinbek Hamburg.
- Gambaroff, M. (1977) Emanzipation macht Angst. In: Kursbuch 47. Berlin.
- Gerhard, U. (1978) Verhältnisse und Verhinderungen. Frauenarbeit, Familien und Rechte der Frauen im 19. Jahrhundert. Frankfurt/Main.
- Klie, T. (1994) Rechtlicher Schutz vor und bei Gewalt - rechtliche Interventionen oder professionelle Selbstkontrolle zur Gewaltprävention. In: Forum 4: Pflege alter Menschen - Abhängigkeit, die Gewalt herausfordert? In: Gewalt - Folgerungen für die soziale Arbeit. Dokumentation des 73. Deutschen Fürsorgetages 1993 in Mainz, Schriften des Deutschen Vereins für Öffentliche und Private Fürsorge (Schrift 271), Frankfurt/Main: In: Bröscher, P. (1999): Gewalt - Erfahrungen im Leben alternder Frauen. Münster.
- Lawton, M. P. (1970) Ecology and aging. In: L. Postalan ve D. Carson (Hg.): Spatial behavior of older people. Michigan.
- Lehr, U. (1983) Klimakterium - sozialpsychologische Aspekte. In: Richter, D. ve Stauberg, M. (Hg.): Psychosomatische Probleme in Geburtshilfe Gynaekologie. Freiburg. i. Br. In: Lissner, A., Süßmuth, R. ve Walter, K. (1991): Frauenlexikon. Wirklichkeiten und Wünsche von Frauen. Freiburg, Basel, Wien.
- Lehr, U. (1987) Zur Situation der älteren Frau. Bestandsaufnahme und Perspektiven bis zum Jahre 2000. München
- Lissner, A., Süßmuth, R. ve Walter, K. (1991) Frauenlexikon. Wirklichkeiten und Wünsche von Frauen. Freiburg, Basel, Wien.
- Lorenz, K. (1983) Der Abbau des Menschlichen. München, Zürich.
- Niederfranke, A., Naegele G. ve Frahm, E. (1999) Funkkolleg Altern. Die vielen Gesichter des Alterns. Opladen/Wiesbaden.
- Noelle-Neumann, E. ve Piel, E. (1983) Allensbacher Jahressbuch der Demoskopie 1978-1983. München.
- Parsons, J. (1978) Cognitive developmental theories of sex-role socialization. In: Bilden, H. (1982): Geschlechtsspezifische Sozialisationsforschung. In: Hurrelmann, K. ve Ulich, D. (Hg.): Handbuch der Sozialisation. Weinheim, Basel.
- Richter, U. (1998) Was heisst hier Oma! Die Selbstverständnis der Grossmütter von heute. Stuttgart.
- Thomae, H. (1974) Psychologischer Befund subjektiver Gesundheitszustand, internistischer Befund. In: Schubert, R. ve Störmer, A. (Hg.): Schwerpunkte der Geriatrie. München: In: Lissner, A., Süßmuth, R. ve Walter, K. (1991): Frauenlexikon. Wirklichkeiten und Wünsche von Frauen. Freiburg, Basel, Wien.
- Tufan, I. (2001) Yaşlanan Dünyada Bir Delikanlı: Türkiye. Toplum ve Sosyal Hizmet. 12, (3), 27-49.
- Tufan, I. (2002a). Otistik Çocuk: Dahi mi Engelli mi? İletişim Yayınları, İstanbul.
- Tufan, I. (2002b) Özlediğim Türkiye. Yayınlanmamış yazı.
- Wolter-Henseler, D. K. (2000) Depressionen im Alter. Erscheinungsformen und Behandlung. In Breloer, G. (Hrsg.) Sinnfragen im Alter. Münster, New York.